

Acta

Historica

platform voor
beginnende historici

Thema
nummer

Editie:

2.5

Een waarlijk nationaal feest

**De feesten en ruzies rond het vijftigjarig bestaan
van het koninkrijk der Nederlanden.**

Verder in dit nummer:

- De viering van 100 jaar Koninkrijk der Nederlanden 1813-1913
- De relatie tussen de onafhankelijkheid van de Bataafse Republiek en het Bataafs flottielje van 1803

Leiden University Institute for History

Redactioneel

Inleiding

1. Een waarlijk nationaal feest

De feesten en ruzies rond het vijftigjarig bestaan van het koninkrijk der Nederlanden.

Berend Boer

2. Nationale eenheid creëren in woelige tijden

De viering van 100 jaar Koninkrijk der Nederlanden 1813-1913

Tom Sas

3. 'De existentie van de Republiek hing aan dit geval'

De relatie tussen de onafhankelijkheid van de Bataafse Republiek en het Bataafs flottielje van 1803.

Sjoerd Idzerda

Personalia

4

Acta Historica

6

Uitgave

Acta Historica: platform voor beginnende historici

Instituut voor geschiedenis, Universiteit Leiden

Postbus 9515

2300 RA Leiden

www.actahistorica.nl

redactie@actahistorica.nl

10

19

Acta Historica verschijnt tweemaal per jaar, exclusief themanummers. Wilt u kopij aanleveren? Kijk dan op onze website voor meer informatie. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen te weigeren, redigeren en/of in te korten.

27

Redactie

36

Wouter van Dijk

Kimberley van Goethem

Ferry Koolen

Jelmer Rotteveel

Joost Westerweel

Vera Weterings

Omslagontwerp/opmaak

Jan-Alex Bijlsma

Ferry Koolen

Jelmer Rotteveel

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of welke andere wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 2213-171X

Acta Historica
platform voor
beginnende historici

Redactioneel

Na een reguliere uitgave wederom een thema uitgave, ditmaal in het teken van 200 Jaar Koninkrijk. In november is het tweehonderd jaar geleden dat Nederland na inlijving door Frankrijk zijn onafhankelijkheid herkeeg. De terugkeer van de Prins van Oranje in november 1813 leidde uiteindelijk op basis van een nieuwe Grondwet tot zijn inhuldiging als Koning Willem I te Brussel in september 1815. De viering wordt tussen november 2013 en oktober 2015 in Nederland gevierd. Als aftrap op deze bijzondere herdenking en in het kader van de tiende Maand van de Geschiedenis in oktober 2013 – die in het teken staat van Vorst & Volk – verschijnt deze thema uitgave.

Hoewel we graag aandacht hadden willen besteden aan alle onderwerpen die te maken hebben met het tweehonderdjarig bestaan van ons Koninkrijk, is de beschikbare ruimte echter beperkt. Daarom is er een selectie gemaakt waar uiteindelijk de drie bijdragen opgenomen in dit nummer uit naar voren zijn gekomen. Het eerste artikel, van de hand van Berend Boer, beschrijft de feesten en ruzies die gepaard gingen met de viering in 1863 van het vijftigjarig bestaan van het Koninkrijk der Nederlanden. Speciaal gaat hij in op de rol van de particuliere commissie met de schitterende naam "Hoofdcommissie tot de oprigting van een Nationaal Gedenkteeken voor November 1813, enz." Door de commissie werd een wedstrijd uitgeschreven om het monument te ontwerpen, iets dat het nodige stof deed opwaaien in de samenleving. Nauwgezet wordt door Boer beschreven hoe de discussie rondom de ingestuurde ontwerpen gevoerd werd en wat de uiteindelijke uitkomst was. Het tweede artikel, geschreven door Tom Sas, heeft als onderwerp de viering van het honderdjarig bestaan van het Koninkrijk. In zijn artikel behandelt Sas de viering in het licht van het toegenomen nationalisme in Nederland en in relatie tot de oplopende spanningen tussen de Europese mogendheden. Hij besteedt uitvoerig aandacht aan de nieuwe rol van Nederland als groot voorstander van het internationale recht, en aan de viering van feesten in verschillende steden. Daarbij neemt hij in het bijzonder de viering in 's-Hertogenbosch onder de loep. Het derde en laatste artikel, geschreven door Sjoerd Idzerda, heeft een andere inslag dan de voorgaande artikelen. Dit jaar wordt niet alleen herdacht dat het Koninkrijk tweehonderd jaar bestaat, maar ook dat Nederland zich in 1813 bevrijd zag van het Franse bewind. Zoals elke historicus weet, is context van fundamenteel belang voor het interpreteren en waarderen van een gebeurtenis, in dit geval de bevrijding van de Franse overheersing. Daarom heeft Idzerda in zijn artikel beschreven hoe de Bataafse Republiek in eerste instantie onder Frans bewind kwam. Omdat dit een te groot onderwerp is voor een klein artikel, richt hij zich speciaal op de rol die de Bataafse marine speelde in de strijd voor onafhankelijkheid van de Bataafse Republiek.

Wij als redactie zijn verheugd dat we wederom een nummer, gevuld met interessante bijdragen kunnen publiceren, maar we zijn altijd op zoek naar nog meer nieuwe interessante bijdragen van studenten en (pas) afgestudeerden. Wil jij daarom ook je meest recente onderzoek gepubliceerd zien en zo een echte wetenschappelijke publicatie in de wacht slepen? Stuur dan je voorstel naar: redactie@actahistorica.nl. Bent u docent geschiedenis en heeft u interesse om samen met ons een thema uitgave tot stand te brengen? Laat het ons weten via redactie@actahistorica.nl.

Wij wensen u veel leesplezier met deze speciale uitgave.

De redactie

Symposium 'In voor- en tegenspoed' Het Koninkrijk der Nederlanden en de Oranjes

Zaterdag 26 oktober, 13.00-17.00 uur

Een middag vol lezingen van gerenommeerde historici:

**dr. Els Kloek, prof.dr. Henk te Velde
dr. Jeroen Koch en prof. dr. Gert Oostindie**

Toegang: gratis

(a.u.b. tijdig aanmelden vanwege het beperkt aantal plaatsen)

Aanmelden via: redactie@actahistorica.nl o.v.v. 'Symposium'

Locatie: Universiteit Leiden, Lipsius gebouw, zaal 003 (Cleveringaplaats 1)

Meer informatie: www.actahistorica.nl

In samenwerking met:

Universiteit Leiden

Zoals bij velen bekend viert Nederland dit jaar haar tweehonderdjarig bestaan als Koninkrijk. Speciaal in de maand oktober, de Maand van de Geschiedenis, wordt er door allerlei instanties aandacht besteed aan het thema Vorst & Volk. Zo ook door Acta Historica met deze thema uitgave. De viering van tweehonderd jaar Koninkrijk is uiteraard een uitgelezen kans om extra aandacht aan het thema Vorst & Volk te besteden, maar de viering biedt ook een mooie gelegenheid om eens te reflecteren over het bestaan van en de ontwikkelingen in Nederland gedurende de afgelopen tweehonderd jaar. Hoewel in dit themanummer niet specifiek de aandacht hiernaar uitgaat, maken wij toch graag van de gelegenheid gebruik om een korte reflectie te houden, waarin wij met zevenmijlslaarzen door de geschiedenis gaan.

Hoewel Nederland officieel pas vanaf 21 september 1815, met de inhuldiging van Willem I (1772-1843) als Koning in Brussel, een koning kent, geldt de landing op 30 november 1813 van Willem I op het strand van Scheveningen symbolisch als startdatum van het Koninkrijk. Na een roerige periode waarin Nederland in minder dan twintig jaar tijd vier verschillende staatsvormen had gekend in de vorm van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, de Bataafse republiek, het Koninkrijk Holland onder Lodewijk Napoleon en als onderdeel van het Franse Keizerrijk, zou het nieuwe Koninkrijk een blijvende staatsvorm blijken.¹ Gezien de historische ontwikkelingen in Europa en de rest van de wereld waarvan wij nu weten dat ze nog in het verschiet lagen, mag dit uitzonderlijk worden genoemd. De samenstelling en inrichting van dit Koninkrijk was natuurlijk wel aan verandering onderhevig, iets dat al begon in 1815.

Nog voordat Napoleon definitief werd verslagen in de slag bij Waterloo, waaraan de latere koning Willem II (1792-1849) deelnam, werd op het Congres van Wenen in 1815 vastgesteld dat de voormalige Oostenrijkse Nederlanden bij het grondgebied van het Koninkrijk der Nederlanden zouden worden gevoegd. Hiermee werd het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden een feit, waarmee voor het eerste sinds het bewind van Filips II de provincies van het latere Nederland en België weer een eenheid vormden. Een lang leven was de eenheid echter niet beschoren. Al in 1830 scheidde het Belgische deel van het Verenigd Koninkrijk zich af van het noordelijke deel, iets dat pas in 1839 officieel werd erkend door Willem I.

Nadat het Koninkrijk aldus een aanzienlijk deel van het voormalig territorium had verloren en voortaan door het leven moest als het Koninkrijk der Nederlanden, deed zich in 1848 de volgende ingrijpende verandering voor. In grote delen van Europa braken oproeren uit, waarbij in Frankrijk zelfs de koning werd afgezet. Vaak wordt gezegd dat in reactie hierop Koning Willem II, aangetreden in 1840, van de ene dag op de andere veranderde in een liberaal. Of dit waar is laten wij aan de experts over. Feit blijft dat hij aan de liberale politicus Thorbecke de opdracht gaf een nieuwe, liberale grondwet op te stellen, een grondwet die grotendeels vandaag de dag nog

geldt. Kon tot aan 1848 gezegd worden dat een groot deel van de macht de jure en de facto bij de koning berustte, na 1848 was dit in ieder geval in theorie niet meer het geval. De koning zou in de praktijk nog aanzienlijke invloed behouden, maar er was onmiskenbaar een beweging richting parlementaire soevereiniteit.

Willem II bezweek niet veel later, in 1849, aan een hartaanval en werd opgevolgd door zijn zoon Koning Willem III (1817-1890), ook wel bekend als 'Koning Gorilla'. Hij kreeg deze spottende bijnaam omdat hij bekend stond als een brutoot, met een voorliefde voor de jacht, drank en vrouwen. Het Nederland van zijn regeerperiode kenmerkte zich door grote veranderingen op allerlei terreinen. De parlementaire democratie verankerde zich steviger als politiek staatsbestel, de industriële ontwikkeling kwam goed op gang, waardoor zich ook de eerste contouren van een proletarische klasse begonnen af te tekenen, en de confessionele stromingen begonnen zich te organiseren, met als meest kenmerkende voorbeeld de oprichting van de Anti-Revolutionaire Partij in 1879. Daarnaast deed de eerste sociale wetgeving zijn intrede, met als startpunt het verbod op kinderarbeid in 1874, en werd de doodstraf in 1870 afgeschaft. De relaties met het Koninkrijk België verbeterden in deze periode ook, vooral nadat in 1863, allicht tegen de zin van Willem III, de Scheldetol² werd afgeschaft.

Het Koningshuis zelf maakte net als Nederland ook een roerige periode door. Voor een groot deel lag dit aan de persoon van de koning, die slecht door de deur kon met vrijwel alle politici. Hij had de neiging om zich te gedragen alsof er helemaal geen grondwet bestond, wat tot de nodige conflicten leidde. Uiteindelijk werd hij gedwongen zich te schikken en naar de politiek te luisteren. Daarnaast verloor Koning Willem III in zijn regeerperiode niet alleen zijn eerste vrouw, maar ook de twee zoons die hij met haar had. Koningin Wilhelmina (1880-1962), zijn dochter uit een later huwelijk met koningin en regentes Emma (1858-1934), was uiteindelijk de enige van zijn kinderen die hem overleefde.

¹ Hierop kan de Duitse bezetting van 1940-1945 als uitzondering worden gezien

² Hoewel de haven van Antwerpen al sinds 1832 met de ontruiming van de Citadel van Antwerpen niet meer geblokkeerd was, had Nederland wel een heffing per ton geladen goed weten af te dwingen over handelswaar over de Schelde.

Toen Willem III overleed was Wilhelmina nog maar tien jaar, te jong om al de troon te bestijgen. Daarom werd Emma door het parlement aangesteld als regentes. Met Emma kan gezegd worden dat het Koningshuis voor het eerst werkelijk gewaardeerd werd door een groot deel van de Nederlandse bevolking. Zij was het die er, bijvoorbeeld, voor zorgde dat er voortaan Nederlands aan het Hof werd gesproken in plaats van Frans. Toen Wilhelmina in 1898 de troon besteeg was het aanzien van de Oranjes door toedoen van Emma aanmerkelijk gestegen. Onder Emma zetten de ontwikkelingen die zich hadden ingezet onder Willem III zich onverminderd voort. Op politiek terrein is onder anderen van belang dat in 1894 de Sociaal Democratische Arbeiderspartij werd opgericht en in 1896 de kieswet van Van Houten tot stand kwam. Voortaan kon de helft van de Nederlandse mannen stemmen of gekozen worden in een vertegenwoordigende functie. Ook was 1896 het jaar dat de eerste automobiel door het land reed. En hoewel op economisch, politiek en sociaal terrein vrouwen nog steeds werden achtergesteld was het Koningin Emma die in 1891 de eerste koningin werd die de Troonrede uitsprak op Prinsjesdag.

Koningin Wilhelmina besteeg op achttienjarige leeftijd in 1898 de troon en zou uiteindelijk de langstzittende monarch worden van de Oranjes. Haar regeerperiode kan met recht gezien worden als de meest ingrijpende van alle vorsten die haar voorgingen en die haar volgden. De periode tot aan de Eerste Wereldoorlog kan als betrekkelijk rustig worden gezien. De verzuiling, zo kenmerkend voor het maatschappelijke leven in Nederland tot aan de jaren '60, verankerde zich weliswaar in de samenleving maar dit bracht ook een zekere stabiliteit en voorspelbaarheid. Nederland bleek echter niet immuun voor de oplopende spanningen in de rest van Europa en de gevolgen daarvan, ondanks haar neutraliteit in de Eerste Wereldoorlog. Toen het Duitse leger in 1914 België binnenviel vluchtten veel Belgen naar Nederland, uiteindelijk naar schatting meer dan een miljoen. Dit, in combinatie met de Britse blokkade en de ernstige verstoring van de handel in Europa, zorgde ervoor dat ook Nederland tijdens de oorlog grote schaarste kende. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd er echter ook een mijlpaal bereikt in Nederland. In 1917, na jarenlange verbitterde strijd tussen politici, werd een compromis gesloten tussen aan de ene kant de confessionelen en aan de andere kant de socialisten en liberalen. In ruil voor financiële gelijkstelling van het openbaar en bijzonder onderwijs, een wens van de confessionelen, werd ingestemd met de invoering van het algemeen kiesrecht voor alle mannen met de leeftijd van 18 jaar of ouder. Twee jaar later volgde het algemeen kiesrecht voor vrouwen. Hiermee werd Nederland, voor zover het het kiesrecht betrof, een volwaardige democratie.

Niet alleen op politiek terrein deden zich grote veranderingen voor, ook in de strijd tegen het water waren er ingrijpende gebeurtenissen. In haar troonrede van 1913 gaf Wilhelmina aan dat de tijd was gekomen voor de afsluiting en drooglegging van de Zuiderzee. De

Wieringermeerpolder in Noord-Holland was de eerste polder die werd drooggelegd naar aanleiding van het plan. In 1932 volgde de voltooiing van de Afsluitdijk, waarna de Zuiderzee het IJsselmeer werd.

De jaren '30 zagen ook de komst van de mondiale en erg ingrijpende economische crisis. De gevolgen ervan, massale werkloosheid en armoede, brachten hernieuwde spanningen met zich mee. Ook in Nederland stak het fascisme de kop op in de vorm van de NSB, ook al zou deze partij nooit een rol van betekenis spelen in de politiek. Met de Duitse inval van 10 mei 1940 was de meest ingrijpende gebeurtenis tijdens Wilhelmina's regeerperiode een feit. Zelf vluchtte ze met de regering naar Londen, waarvandaan gepoogd werd leiding te geven aan het verzet. Wilhelmina zelf werd tijdens de Tweede Wereldoorlog een symbool van verzet en van de eenheid van het Nederlandse volk, met haar toespraken via Radio Oranje als het meest kenmerkende voorbeeld. De verschrikkingen die tijdens de Tweede Wereldoorlog ook in Nederland plaatsvonden zullen bij iedereen welbekend zijn. Het Koninklijk Huis, populairder dan ooit, keerde nog voor het einde van de oorlog terug naar Nederland op 13 maart 1945. Met de bevrijding van het noorden van Nederland op 5 mei 1945 is Nederland na vijf jaar bezetting weer een vrij land. De gevolgen van de oorlog waren natuurlijk nog aanwezig, met als meest aangrijpende voorbeeld de vrijwel complete verdwijning van het Joodse deel van de Nederlandse bevolking.

Met het einde van de Tweede Wereldoorlog brak er een nieuwe periode aan in de Nederlandse geschiedenis. Het was een periode van wederopbouw en van grootschalige en ingrijpende sociale en culturele veranderingen. De vorstin die hiermee te maken kreeg was Koningin Juliana (1909-2004), die haar moeder in 1948 opvolgde en tot 1980 op de troon zou zitten. Er waren verschillende ingrijpende gebeurtenissen die zich al kort na haar aantreden voordeden, zoals de onafhankelijkheidsstrijd in Indonesië, het toetreden van Nederland tot de NAVO en de Watersnoodramp van 1953. In de jaren '50 werd ook duidelijk dat de verzuiling van de Nederlandse samenleving snel tot het verleden zou behoren. Vooral de jaren '60 zijn de geschiedenisboeken in gegaan als jaren van een hernieuwde aandacht voor het individu, democratisering van de samenleving en de opkomst van een jongerencultuur. De welvaart in Nederland nam toe, het opleidingsniveau eveneens en daarmee ook de mondigheid van jongeren. Juliana's losse stijl (de "fietsende monarchie") had wel iets weg van deze ontwikkelingen, en de monarchie bleef gedurende een groot deel van haar periode dan ook erg populair.

Van de populariteit van het Koninklijk Huis was tijdens de inhuldiging van Koningin Beatrix (1938) in 1980 weinig te merken in Amsterdam. Onder het motto 'geen woning, geen kroning' gingen krakers en radicale jongeren de straat op, waarop een harde botsing met de ME en politie volgde. Hoewel dit niet als gunstig begin kan worden

gezien, is haar regeerperiode achteraf als populair te beschouwen. Vooral Beatrix' echtgenoot prins Claus kon op de sympathie van de Nederlandse bevolking rekenen en hoewel ze een zakelijkere stijl hanteerde dan haar moeder, was Beatrix ook degene die als eerste ervoor koos op Koninginnedag één of twee plaatsen aan te doen.

De ontwikkelingen in Nederland gingen ondertussen onverminderd door. Vanaf eind jaren '70 was het duidelijk dat de toename van de welvaart zijn grenzen kende. De jaren '80 stonden dan ook in het teken van een herstructurering van de economie en een heroriëntering van de rol van de overheid, waarbij de ongebreidelde verzorgingsstaat tot het verleden zou gaan behoren. Waar in de jaren '90 de economie bloeide en het politieke klimaat als gezond kan worden beschouwd heeft er in het nieuwe millennium een omwenteling plaatsgevonden. Hoewel een zeker populistisch element niet vreemd was aan de Nederlandse politiek lijkt het met de opkomst van partijen als de LPF, SP en PVV geïnstitutionaliseerd te zijn. Dit is ongetwijfeld in de hand gewerkt door de financiële crisis waarin Europa zich sinds 2007 bevindt en door de onvrede over de politiek die in brede lagen van de bevolking aanwezig is. De monarchie lijkt niet te lijden onder dit wantrouwen van de politiek. Zelfs in de latere jaren van Beatrix, toen er in enkele toespraken tussen de regels door wel enige kritiek op bepaalde politieke partijen te lezen viel, was de monarchie populair. Dit bleek eens te meer bij de inhuldiging van Koning Willem-Alexander (1967). Ongeregeldheden zoals bij de inhuldiging van Beatrix bleven uit, en geïnterpreteerd werd er alleen door een handvol republikeinen. Dat het Koningshuis onverminderd populair is, komt ten dele doordat het door het overgrote deel van de bevolking niet met de politiek wordt geassocieerd. Met het ontnemen van de bevoegdheid van de koning tot het benoemen van de informateur is deze gedachte ook meer werkelijkheid geworden, ook al blijft de Koning staatshoofd. De tijd zal leren of de monarchie populair blijft, maar als grote schandalen uitblijven dan ligt het niet in de lijn der verwachting dat Nederland snel een ex-monarchie zal zijn.

De redactie.

Leidschrift

Historisch Tijdschrift

presenteert het nieuwe nummer:

Verraderlijke rijkdom

Economische crisis als historisch fenomeen (28.2)

Ingeleid door
Prof. dr. P.H.H. Vries

Met bijdragen van:
*R.B.P.M. Busser, W. Dorssers,
B.M. Hoonhout, Y. Lev,
L. de Lig, J.Th. Lindblad,
R.W.M. van Schaik, L.J. Touwen*

WIE HELPT
MIJ AAN WERK
ONVERSCHILLIG WAT
IK BEN BEKEND MET BANKET.
BAKKEN. EN BEN EEN BESCHAAFD
EN GOED VERKOPER. DERARDUS

Los verkrijgbaar voor € 9,- Abonnement vanaf € 18,-
Bestellen en abonneren:

www.leidschrift.nl

Leidschrift

@Leidschrift

Een waarlijk nationaal feest

De feesten en ruzies rond het vijftigjarig bestaan van het koninkrijk der Nederlanden.

Dit jaar vieren we dat ons koninkrijk tweehonderd jaar bestaat, en een jubileum is altijd een moment waarop wordt teruggekeken. En dan is niet alleen 1813 zelf interessant, maar ook hoe de vorige jubilea verlopen zijn. Dit jaar kunnen we weinig controverse over het geheel verwachten. Hoogstens zal de viering, net als de inhuldiging van koning Willem-Alexander, door enkele vasthoudende republikeinen aangegrepen worden om te klagen over de monarchie, maar zelfs dat is tot nu toe beperkt gebleven tot het posten van ludieke memo's als 'Ik Willem niet' op Facebookpagina's. Hoe anders was het honderdvijftig jaar geleden, bij de eerste grote herdenking van 1813. Toen kwamen veel politieke en culturele controverses bovendrijven en werd menig pamflet volgeschreven met driftige woorden. Toch is de viering uiteindelijk doorgegaan, en is het gouden jubileum bekroond met een nationaal monument. Een monument dat nu midden op een rotonde in Den Haag staat en dagelijks door duizenden mensen wordt gepasseerd, waarvan de meesten totaal geen idee hebben ter ere waarvan het ooit is neergezet. Waarom was de viering toen zo problematisch?

Zoals gebruikelijk was in het Nederland van de negentiende eeuw kwam het initiatief uit particuliere hoek.¹ De Vereniging van en voor Nederlandsche Industrieëlen was in 1862 opgericht ter behartiging van de Nederlandse nijverheidsbelangen. Deze groep van voornamelijk fabriekseigenaren vond dat de liberale regering van Thorbecke Nederland te veel afhankelijk maakte van het buitenland door mee te gaan in de vrijhandelsideeën uit Engeland en pleitte voor meer protectionisme.² De successen van de vereniging waren echter zeer gering.³ Toch wist ze zich in 1863 midden in de nationale belangstelling te krijgen.

Op de verenigingsvergadering van 6 januari 1863 opperde J.C.P. Hotz, de directeur van een ijzergieterij en penningmeester van de vereniging⁴, het idee om een gedenkteken op te richten voor Willem I, 'die als grondlegger onzer verlevendigde Nijverheid en Koophandel, de eerste en voornaamste oorzaak is dat wij het 50 jarig feest onzer onafhankelijkheid met dankbaarheid kunnen vieren'. In de notulen werd 'kunnen' benadrukt met een onderstreping.⁵ Een woordkeus die te verwachten viel van een nijverheidslobbyist. Het idee kreeg veel bijval in de vergadering, maar aangezien het oprichten van een monument niet onder de taak van de vereniging viel, werd er een losstaande commissie opgericht, die zichzelf de naam 'Hoofdcommissie tot de oprigting van een Nationaal Gedenkteken voor November 1813, enz.' gaf. Bij oprichting bestond ze volledig uit leden van de vereniging. De heren besloten om prins Frederik, de

bejaarde en zeer geëerbiedigde laatst overlevende zoon van Willem I te vragen om hen voor te zitten. De prins nam deze taak graag op zich, en bleek een zeer actief voorzitter te zijn.⁶ Frederik was een oud militair en een veteraan van Waterloo. Hoewel de band tussen Frederik en Willem III niet altijd even hartelijk was heeft dit bij zijn commissiewerk nooit problemen opgeleverd. Willem III was zelf ook groot fan van het initiatief.⁷

De commissie had de kritiek die op hun initiatief ontstond kunnen verwachten. De liberale elite stond immers niet gunstig tegenover haar protectionistische ideeën. De secretaris van de commissie, de heer D'Engelbronner, viel helemaal in ongenade, aangezien hij was ontslagen als secretaris-generaal van het departement van justitie na beschuldigingen van corruptie. Thorbecke en de zijnen hadden daarna voorkomen dat D'Engelbronner redacteur bij het *Algemeen Handelsblad* kon worden.⁸ Toch staken de heren hun achtergrond niet onder stoelen of banken. Bij het oprichten van lokale commissies, die door het hele land en de koloniën geld moesten inzamelen voor het gedenkteken gaven ze openlijk de voorkeur aan mede- industriëlen. Die zouden 'vanwege de plaats door elk hunner in de maatschappij bekleed, meer van nabij dan menig ander in de gelegenheid te zijn om den weldadigen invloed te waarderen, welken met en ten gevolge van dat heugelijk feit alle takken van nijverheid en bronnen van volkswelvaren verschuldigd zijn aan de wijze instellingen van Willem I.'⁹

1 Mathijs Lok, *Windvanen*, (Amsterdam 2009) 293.

2 Th. Van Tijn en W.M. Zappey, 'de Negentiende eeuw' in *De Economische geschiedenis van Nederland* (Groningen 1977) 221.

3 <http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn4/engelbr> (3 oktober 2013) (J.H. van Santen, 'Engelbronner, Carel Clemens Elias d' (1816-1897)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*).

4 *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant* (22-1-1862) 3.

5 *Notulen van de Hoofdcommissie tot oprigting van een nationaal gedenkteken voor November 1813, enz. deel I, 2.*

6 *Notulen van de Hoofdcommissie...* deel I, 3.

7 C. Postma, *Prins Frederik der Nederlanden* ('s-Gravenzanden 1961) 147.

8 <http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn4/engelbr> (3 oktober 2013).

9 *Notulen van de Hoofdcommissie...* deel I, 3.

Al snel kwam de kritiek op gang. Een ingezonden brief in het *Algemeen Handelsblad* vond het vreemd dat de industriëlen zich in het geheim hadden geformeerd en noemde hen 'niet nationaal'. Het idee dat het initiatief wel nationaal zou zijn omdat alle rangen en standen zich konden aansluiten bij de subcommissies vond de briefschrijver onzin. Die subcommissies moesten alsnog dansen naar de pijpen van de hoofdcommissie. De schrijver zou graag zien dat prins Frederik mannen om zich heen zou verzamelen die afstamden van de grote mannen van 1813, of mannen die nu geroemd werden door het volk. Hij noemde verder geen namen.¹⁰ Het *Nieuw Amsterdamsch Handels- en Effectenblad* vond het stuitend dat de gemeentebesturen zomaar geconfronteerd werden met een commissie van protectionisten, en snapte niet dat "nagenoeg alle bekende voorstanders van het Ministerie Thorbecke bij deze benoeming over het hoofd gezien" waren.¹¹ De *Rotterdamsche Courant* was milder. Daar werd slechts gesuggereerd dat er onder de subcommissieleden mensen zaten die toch beter in de hoofdcommissie zouden passen, maar deze krant wilde de initiatiefnemers niet de eer ontzeggen ook deel te nemen aan de hoofdcommissie, aangezien zij toch met de plannen waren gekomen, en viel hen niet aan op hun politieke overtuigingen.¹²

Het idee dat het initiatief wel nationaal zou zijn omdat alle rangen en standen zich konden aansluiten bij de subcommissies vond de briefschrijver onzin. Die subcommissies moesten alsnog dansen naar de pijpen van de hoofdcommissie

Naast kritiek in de dagbladen verschenen er ook brochures tegen de hoofdcommissie, waaronder een van Guillaume Groen van Prinsterer. Hoewel hij prins Frederik de ideale voorzitter vond voor een herdenking van 1813, dacht hij niet dat industriëlen de ware kern van de natie konden vertegenwoordigen. Bovendien vond hij het programma een vreemde mengelmoes van twee onderwerpen. Wat men ook van de politiek van Willem I vond, in zijn ogen moest het buiten een herdenking van 1813 gehouden worden. In plaats daarvan moest de viering ook de daden van het volk herdenken, en het Driemanschap dat Willem I had uitgenodigd terug te keren. Als symbool voor deze andere invulling van de herdenking zou de

commissie het 'enz.' aan het eind van haar naam moeten schrappen. Die drie letters maakte de doelstelling van de commissie veel te vaag in Groen van Prinsterers' ogen.¹³

Jaren later zou de heer Heemskerk, die later voorzitter van orde van de commissie zou worden, en nog later regeringsleider, claimen dat de commissie ook van hogerhand tegengewerkt werd. Thorbecke zelf zou de commissie niet alleen geridiculiseerd hebben, maar ook actief hebben proberen te hinderen. Hij zou de Franse gezant in Den Haag hebben opgejut tegen de commissie. Deze zou van de commissie verzekering geëist hebben dat bij de plechtigheid rond de eerstesteenlegging geen anti-Franse sentimenten geuit werden.¹⁴

Wat de commissie erger vond dan kritiek uit de dagbladen was kritiek van diegene die door henzelf uitgenodigd waren lid te worden van de lokale commissies. Uit Amsterdam en Den Haag waren brieven gekomen met de vraag de hoofdcommissie uit te breiden, om hem nationaler te maken.¹⁵ Ook uit Arnhem was er kritiek gekomen op het gebrek aan inspraak van de lokale commissies.¹⁶

Sommige commissieleden toonden zich strijdbaarder dan anderen na geconfronteerd te zijn met deze kritiek. C.F. van Berckel was de doemdenker van het stel. Hij bleef maar herhalen dat hij zich graag terug wilde trekken als iemand anders beter werk kon doen in zijn plaats, en dat het eer genoeg was geweest om het initiatief te nemen. Toen hij voor de zoveelste keer riep: 'Ik herhaal, de publieke opinie is tegen ons', bracht J. Kooij in dat kranten elkaar toch alleen maar napraatten, en dat men dat niet moest verwarren met publieke opinie.¹⁷ Secretaris d'Engelbronner haalde het *Gedenkschrift van Nederlands herstelling in 1813* van J.H. Van der Palm aan. Dit boekje was voor de commissie de voornaamste bron van informatie over 1813. Er stond in dat het Driemanschap ook veel kritiek kreeg en D'Engelbronner redeneerde dat als er toen geluisterd was naar die kritiek van onwetenden, er nooit een herstelling van het huis van Oranje geweest was om te vieren. Daarom moest de commissie nu alle kritiek ook maar naast zich neerleggen.¹⁸

Eén voor één gaven de leden van de commissie toch aan dat, ondanks hun industriële inslag, het in hun ogen het belangrijkste was dat 1813

10 *Algemeen Handelsblad* (05-03-1863) 3.

11 *Nieuw Amsterdamsch Handels- en Effectenblad* (31-3-1863) 1.

12 'Een monument voor ...?' in *Rotterdamsche Courant* (24-3-1863) 1.

13 Groen van Prinsterer, 1813, *Vaderlandsche beschouwingen* ('s Gravenhage, 1863).

14 Brief van J. Heemskerk met zijn herinnering aan Prins Frederik, 24 oktober 1881 (Archief nummer 98).

15 *Brievenboek der Hoofdcommissie tot de oprichting van een nationaal gedenkteekeken voor November 1813 enz. 26 Januari – 27 Juli 1863* (No. 1 á 9793) brief nummer 2016.

16 *Brievenboek der Hoofdcommissie tot de oprichting van een nationaal gedenkteekeken voor November 1813 enz. 26 Januari – 27 Juli 1863* (No. 1 á 9793) brief nummer 2020.

17 *Notulen van de Hoofdcommissie... deel I*, 30.

18 *Notulen van de Hoofdcommissie... deel I*, 33.

herdacht werd, of dat nu door hen of door anderen gedaan werd. Dit culmineerde in een emotionele speech van de heer Landry, de eerste voorzitter van orde. Oud en in een slechte gezondheid, zei Landry dat hij niet zocht naar eer, maar blij was met de rol die hem gegeven was. '[M]ijn enige drijfveer is, en gelijk ik vertrouwen mag ook bij ieder uwer, liefde voor het vaderland en liefde voor het dierbare stamhuis van Oranje.' Door zijn leeftijd was hij de enige van de aanwezigen, naast de Prins, die de Franse tijd zelf nog meegemaakt had en:

'[D]e angsten en bekommernissen met eigen oogen hebben aanschouwd, die het Nederland onder de vreemde overheersching hebben geteisterd (...) wij weten meer van nabij wat Volk en Vaderland verschuldigd is aan den moed en het beleid der Vaderlandsche mannen, die tot onze uitredding het hoofd hebben durven opsteken, maar wij ook kennen meer dan de meesten Uwer de liefde en trouw van Prins Willem van Oranje, den Souvereinen Vorst, die niet gearzeld heeft, in dien hagchelijken toestand aan de eerste roepstem gehoord te geven en als Redder de lands met krachtige hand de teugels van het Bewind op te nemen'.¹⁹

Hij besloot met de woorden: 'Ik ben hoog van jaren uwe hoogheid, en zwak zijn mijne krachten, maar wanneer ik tot de vereering van dien vorst en de vereeuwiging van die gebeurtenis door het nu levende geslacht mag medewerken, hetzij van deze plaats, hetzij door haar aan anderen des gevorderd af te staan, mits de Natie hare dankbaarheid belijde, ik zal mij gelukkig achten'. De notulen vertellen ons dat na deze toespraak de aanwezigen enkele momenten stil waren van ontroering.

Uiteindelijk was het Prins Frederik die de touwtjes zelf in handen nam om de controverse op te lossen. Hoewel alle heren hem persoonlijk hadden verteld dat ze zich zouden terug trekken op zijn verzoek wilde hij hier niets van weten. Hij had zich voorgenomen om met deze heren te staan of vallen.²⁰ Het idee om de commissie uit te breiden vond hij een stuk beter. Elke provinciale hoofdstad werd gevraagd een afgevaardigde te leveren, plus een extra lid uit Amsterdam en Rotterdam. Deze nieuwe leden waren vooral wethouders en burgemeesters van die steden, en een enkele baron of andere notabele. Daarnaast werden ook de nazaten van het Driemansschap en Joan Melchior Kemper, de man die de proclamatie had opgesteld die Willem I uitriep tot soeverein vorst, uitgenodigd

om toe te treden.²¹ Hoewel een van de nazaten zelf, Jeronimo de Bosch Kemper, nog twijfelde aan het nut van deze uitbreiding²², deed het alle kritiek over de opmaak van de commissie toch verstommen. Al snel zou er echter een tweede, nog grotere controverse uitbreken. Toen het moment was aangebroken om te beslissen welke vorm het nationale gedenkteken moest aannemen verraste prins Frederik de rest van de vergadering door hen een volledig, drielijg plan te presenteren. Ten eerste wilde de prins een gedenknaald oprichten aan het strand van Scheveningen, waar zijn vader aangekomen was. Ten tweede wilde hij een groot monument oprichten in het Willemspark in Den Haag. Die locatie had hij buiten de commissie om al besproken met de burgemeester van Den Haag.²³ Ten slotte zou er een ambachtsschool opgericht worden, omdat de prins vond dat het slecht gesteld was met het onderwijs in Nederland.²⁴ De prins was zeer begaan met dit laatste plan. Al snel werd duidelijk dat bij lange na niet genoeg geld opgehaald zou worden, maar nog jaren lang zou de prins de commissie proberen over te halen de school toch te realiseren, en pas bij hun een na laatste vergadering gaf hij toe dat dit nooit zou lukken.²⁵

Het ontwerp 'Ebenhaezer'. Bron: 0084-01 'Hoofdcommissie tot oprigting nationaal gedenkteeken'.

¹⁹ Notulen van de Hoofdcommissie... deel I, 32.

²⁰ Ibidem, 28.

²¹ Ibidem, 35.

²² Jhr. Mr. J. de Bosch Kemper, *Het nationale monument voor 1813* (Amsterdam 1863) 10.

²³ Notulen van de Hoofdcommissie... deel I, 20.

²⁴ Notulen van de Hoofdcommissie... deel I, 50-62.

²⁵ Notulen van de Hoofdcommissie tot oprigting van een nationaal gedenkteeken voor November 1813, enz. deel II, 57.

Er gingen wel enige stemmen op tegen dit plan, onder andere uit Amsterdam, waar de lokale commissie het niet kon verkroppen dat Den Haag twee monumenten kreeg en Amsterdam geen. Verder waren er verschillende commissieleden die liever een nationaal museum, of een verpleeghuis voor veteranen hadden in plaats van een ambachtsschool. De prins veegde alle problemen echter snel van tafel. De hoofdcommissie stemde voor het plan met zeventien leden tegen vier.²⁶ Een nationale collecte werd gehouden door de lokale commissies en de klachten uit Amsterdam en elders verstomden. 17 november 1863 werd de dag van de viering. Gemeenten werden opgeroepen om volksfeesten te organiseren, en in Den Haag zelf vond de eerste steenlegging plaats voor het monument. Politici, diplomaten en natuurlijk de Koninklijke familie waren aanwezig. Op initiatief van prins Frederik waren ook veteranen uit de periode 1813-1815 opgespoord en uitgenodigd. Gezamenlijk beleefden zij de muziek, de cantates, de toespraken, een parade van kinderen uit de Haagse weeshuizen en van de werknemers die de industriëlen in de commissie uit hun fabrieken hadden gehaald, en natuurlijk de eerstesteenlegging zelf, waarbij Willem III het proces-verbaal over de dag, een verslag ondertekend door alle commissieleden en alle aanwezige ministers en leden van het koninklijk huis, inmetselede. De enige kritiek die gehoord werd was dat de commissie gek was om een festiviteit in de buitenlucht te plannen in november, maar in Den Haag bleef de zon schijnen. Elders in het land brak de regen wel los, maar ook dat bleek geen probleem. Een paar jongens in Rotterdam lachten toen ze in een plas stapten en nat gespat werden. 'Dat is maar van anderen, en Oranje is boven!'²⁷

Tijdens de eerstesteenlegging had niemand nog enig idee wat er op die steen zou komen te staan. Door alle onenigheid over de opvulling van de commissie was de prijsvraag voor het ontwerp pas twee maanden van tevoren uitgeschreven. Uiteindelijk kwamen er 28 reacties binnen op de prijsvraag. Het overgrote deel hiervan bleek echter zwaar onder de maat, een reflectie van het feit dat de Nederlandse kunstenaars in het midden van de negentiende eeuw zich vooral op de tekenkunst richtten.²⁸ De meeste standbeelden uit die tijd zijn door buitenlandse kunstenaars gemaakt, maar de prijsvraag stond enkel open voor kunstenaars uit het vaderland. *De Arnhemse Courant* had hier van te voren al voor gewaarschuwd. 'Oh publiek' had zij geschreven 'wij bidden u, geen standbeeld, zelfs niet

te paard! (...) [O]ns kostuum deugd voor hen niet, ons klimaat ook niet, en –wat het ergste is– wij deugen er niet voor ze te maken.'²⁹ Slechts vijf van de ontwerpen konden op lof van de jury hopen, en slechts twee waren serieuze kanshebbers. Dit waren de ontwerpen 'Ebenhaezer' van J. Ph. Koelman en W.C. van der Waayen, en 'N.O.' van P.J.H. Cuypers. Koelman was een tekenaar die zich sinds een bezoek aan Italië probeerde toe te leggen op het maken van standbeelden, en zou later het standbeeld van burgemeester Van der Werff te Leiden maken. Van der Waayen was de stadsarchitect van Den Haag. Cuypers behoeft waarschijnlijk geen introductie, hij zou uitgroeien tot de katholieke kunstenaar van negentiende-eeuws Nederland. Hij ontwierp of restaureerde niet alleen een tachtigtal kerken, maar ook het Rijksmuseum, de Ridderzaal en het station van Amsterdam.

Het Nederlands nationalisme had zich gericht op de Nederlandse Opstand en de Gouden Eeuw, en daarmee waren de middeleeuwen in ongenade geraakt.

De ontwerpen waren tentoongesteld in een vrijmetselaarsloge, en de dagbladen waren het allen eens: één van deze twee ontwerpen moest het worden. Zodra dat duidelijk werd klommen er al enkelen in hun pen om hun lof voor een van de twee te venten. De meeste kozen voor 'Ebenhaezer', en niet enkel om esthetische redenen. 'N.O.' werd over het algemeen een indrukwekkend ontwerp genoemd, maar het was een middeleeuws ontwerp, en daarom zou het niet aansluiten bij de Hollandse volksaard. Het Nederlands nationalisme had zich gericht op de Nederlandse Opstand en de Gouden Eeuw, en daarmee waren de middeleeuwen in ongenade geraakt. De middeleeuwse stijl werd gezien als rooms, en veel protestanten vonden dat katholieken geen deel uit konden maken van de Nederlandse natie, omdat hun loyaliteit bij de paus lag. Het is dan ook niet verrassend dat alleen de katholieke bladen als *De Tijd* de kant van Cuypers kozen.³⁰ Op dat moment waren de ontwerpen officieel nog anoniem, maar Cuypers' stijl was zo herkenbaar dat de meesten meteen doorhadden dat het zijn werk was.³¹ Veruit de meeste katholieken vonden dat ze best loyaal aan zowel de paus als de natie konden zijn, maar deze argumenten bleven nu achterwege. *De Tijd* roemde 'N.O.' enkel om zijn schoonheid.

26 Notulen van de Hoofdcommissie... deel I, 77-78.

27 Het halve eeuwfeest van het herstel van Nederlands onafhankelijkheid in 1813 (verslag van de Nieuwe Rotterdamsche courant, 19 november 1863) 1.

28 T. de Nijs en J. Sillevius *Den Haag geschiedenis van de stad, deel* (Zwolle, 2005) 304.

29 Pieter Geijl, '1813 herdacht in 1863' in *De Gids*, jaargang 117 (Amsterdam 1954) 283.

30 J. Gosschalk, *Over de prijsvraag voor de monumenten ter herinnering aan 181*, (Amsterdam, 1865) 8.

31 Notulen van de Hoofdcommissie... deel I, 122.

De meeste pennen kwamen echter pas los na de publicatie van het juryrapport. De manier waarop de winnaar van de prijsvraag gekozen zou worden was erg ingewikkeld. De hoofdcommissie zou beslissen wie de 1000 gulden voor de eerste prijs, en wie de 500 voor de tweede prijs zou krijgen. Welk van deze twee daadwerkelijk uitgevoerd zou worden was echter aan een algemene vergadering van alle locale commissies, die een stemadvies zouden krijgen van de hoofdcommissie. Om haar te helpen beslissen had de commissie een subcommissie in het leven geroepen die voor hen een stemadvies moest uitschrijven. Deze subcommissie, die bestond uit een select aantal leden van de hoofdcommissie, had echter prompt besloten te weinig expertise te hebben om dit te doen, en hadden dus een professionele jury gevraagd om hen weer een stemadvies te geven. Deze jury werd voorgezeten door C. Outshoorn, de bouwmeester van het Paleis van Volksvlijt en de oude vleugel van de Witte Sociëteit, en bestond verder uit de schilder Jozef Israëls, beeldhouwer J. A. van der Ven, architect H. Camp en dichter/historiëschrijver W. J. Hofdijk, die als secretaris optrad.³² De jury had een voorkeur voor 'Ebenhaezer'. Enkel Hofdijk, zelf geen katholiek maar wel iemand met een voorliefde voor het middeleeuwse, koos voor 'N.O.'. Door zijn eigen voorkeur leverde hij een vreemd juryverslag in, waarin vooral de negatieve kanten van 'Ebenhaezer' benadrukt werden (het was koud en sober en het herinnerde aan Romeinse graven gevonden in Pompeii.³³), terwijl 'N.O.' juist geroemd werd. De subcommissie snapte dan ook niet dat in de conclusie 'Ebenhaezer' toch als winnaar uit de bus kwam. In plaats van de jury te vragen om opheldering besloot de subcommissie dat de beschrijving van de jury belangrijker was dan haar conclusie, en stelde de hoofdcommissie voor om toch 'N.O.' te bekoren.³⁴ Dit schokte een hoop mensen die er tot dan toe op hadden vertrouwd dat 'Ebenhaezer' zou winnen, maar bracht vreugde bij de katholieke elite. Nu brak er een ware pennenstrijd uit.

Tussen [Brouwers en Leliman] was (...) een heftige ruzie uitgebroken (...) Waar Brouwers in de oranjeappelen op de frontalen van 'N.O.' 'iets nieuws en heerlijk, een schepping' zag, merkte Leliman op dat dit slechts de schepping van een fruitwinkel zou kunnen zijn.

Het felst werd de strijd gevoerd door de architect Leliman en de abt Brouwers. De abt koos natuurlijk voor 'N.O.'. Leliman koos oorspronkelijk voor een derde ontwerp, maar toen duidelijk was dat hij daar geen bijval voor kreeg ontwikkelde hij zich tot een hartstochtelijk strijder voor 'Ebenhaezer'. Oorspronkelijk schreven zij hun pamfletten anoniem, maar toen Brouwers zichzelf per ongeluk bekend maakte door zijn contact met een van de commissieleden besloot hij persoonlijke brieven van Leliman te publiceren om zo het speelveld weer gelijk te maken.³⁵ Tussen de twee mannen was toen al een heftige ruzie uitgebroken. Waar hun eerste pamfletten nog over de standbeelden gingen, waren ze al snel vervallen tot het elkaar belachelijk maken. Waar Brouwers in de oranjeappelen op de frontalen van 'N.O.' 'iets nieuws en heerlijk, een schepping' zag, merkte Leliman op dat dit slechts de schepping van een fruitwinkel zou kunnen zijn.³⁶

Tussen [Brouwers en Leliman] was (...) een heftige ruzie uitgebroken (...) Waar Brouwers in de oranjeappelen op de frontalen van 'N.O.' 'iets nieuws en heerlijk, een schepping' zag, merkte Leliman op dat dit slechts de schepping van een fruitwinkel zou kunnen zijn.

Andere grote voorstanders van 'Ebenhaezer' waren de schilder Bosboom en de auteur Vosmaer. Vosmaer zag de religieuze lading van de discussie, en probeerde die diplomatiek aan de orde te stellen. 'De Nederlandsche natie moet hare katholieke broeders eerbiedigen en ik hoop dat zij nimmer aan dien eersten plicht ontrouw zal bevonden worden. Maar nooit mag het geduld worden, dat men het geld van alle deelen der natie, de herstelling van het ondeelbare, uit verschillende gezinten zaamgestelde volk, en de koning uit een protestantsch vorstenhuis worden vereerd in een vorm en een karakter die leefden in den bloeitijd der katholieke kerk en in het hart der middeleeuwen.'³⁷

Als voorstanders van voor 'N.O.' traden onder anderen op Alberdingk Thijm, de grote strijder voor emancipatie van katholieken, en meneer Hofdijk zelf. Hij gaf in zijn brochure de subcommissie een compliment voor het feit dat ze tegen de jury waar hij zelf in zat ingegaan was. Hij gaf toe dat 'N.O.' in roomse stijl gemaakt was, maar volgens hem betekende roomse kunst nog geen papisme, en daarom kon het in zijn ogen prima fungeren als een nationaal monument.³⁸

32 W. Moll 'Het Willemspark en het nationale monument op plein 1813' in *Jaarboek Die Haghe* (Den Haag, 1954) 9.

33 *Ingekomen rapport van de jury belast met vaststelling onderwerp van nationaal gedenkteken 1813*, 10-11.

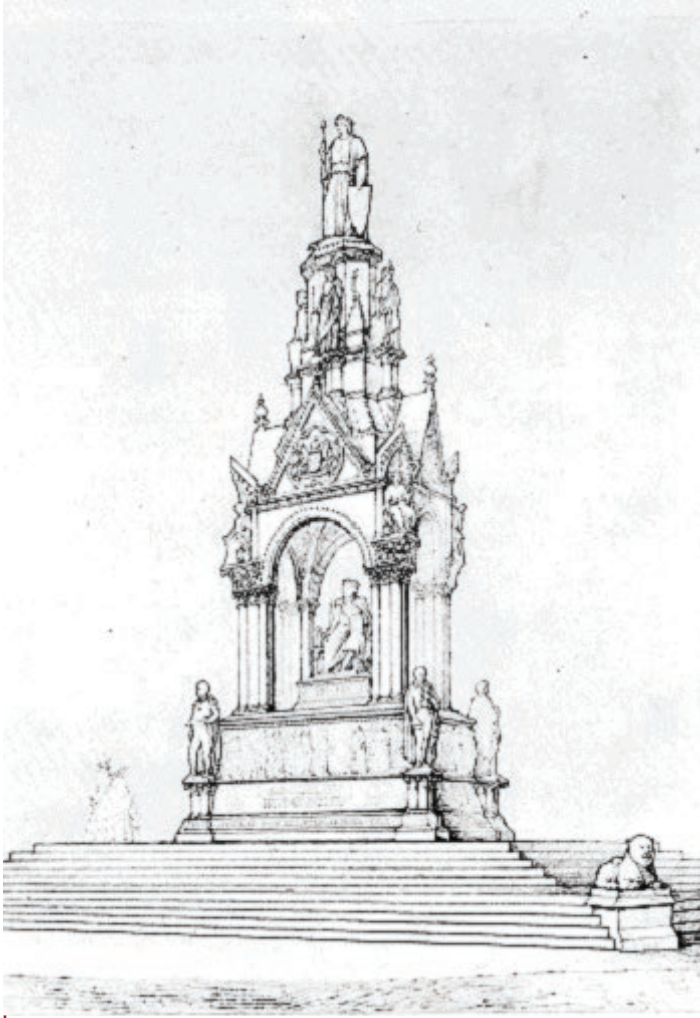
34 *Ibidem*, 17.

35 J. Gosschalk, *Over de prijsvraag voor de monumenten ter herinnering aan 1813*, (Amsterdam, 1865) 12.

36 J.H.W. Leliman *Neêrland's monument voor 1813, een gemoedelijk woord over enkele der ingezondene prijsontwerpen door een neutraal deskundige* (Amsterdam, 1863) 3/4.

37 C. Vosmaer, *Het nationaal gedenkteken van Neerlands herstelling* ('s Gravenhage, 1864) 11.

38 W.J. Hofdijk, *Het nationaal monument. Waardering van het advies der gedeputeerde commissie. Een antwoord voor de heeren Mr.C. Vosmaer, c.s.* (Amsterdam 1864) 14.

Schets van het ontwerp voor N.O. Bron: Werna Oosterbaan Martinius, *Schoonheid, welzijn, kwaliteit. Kunstbeleid en verantwoording na 1945* (Den Haag 1990).

Toen duidelijk werd dat de pamfletten niemand overhaalden, gingen sommige pennenstrijders verder. Brouwers had bij zijn bezoek aan de tentoonstelling van de ontwerpen een schetsje gemaakt van het ontwerp N.O., dat gefotografeerd, en naar verschillende kunstenaars in Europa gestuurd. In zijn volgende brochure presenteerde hij zeven namen van kunstenaars die terugschreven met lovende woorden over N.O. De grootste naam onder deze zeven was Frans architect en architectuurhistoricus Eugène Viollet-le-Duc.³⁹ Toen vervolgens een lijst verscheen met 63 handtekeningen van binnenlandse kunstenaars die 'Ebenhaezer' verkozen verscheen wist Brouwers meteen dat dit het werk van zijn vijand Leliman moest zijn. In een stuk met de ondertitel 'antwoord aan de 63' viel hij Leliman's expertise

aan, en noemde hem een leugenaar. Brouwers had namelijk een van de ondertekenaars, Th. Asseler, gesproken, en die had hem verteld dat hij voor 'N.O.' koos.⁴⁰ Leliman reageerde in een kort en kattig pamfletje, waarin hij toegaf dat er miscommunicatie was geweest tussen hem en Asseler. 'Deze is voor ons verloren, met weinig moeite kunt gij ze voor uw ontwerp N.O. winnen... Dat zou de score dan 2 tegen 62 maken.'⁴¹

Een laatste pamflet dat het noemen waard is, is van de pen van Mr. J. van Lennep. Hij wilde zich niet in de discussie mengen aangezien hij eigenlijk helemaal tegen een standbeeld in Den Haag was, en het liefst een standbeeld in Amsterdam zag. Maar uit liefde voor het land moest hij nu iets doen omdat Nederland zich internationaal bespottelijk aan het maken was met deze discussie.⁴² Hij had noch 'N.O.', noch 'Ebenhaezer' gezien, maar het irriteerde hem mateloos dat de discussie over geloof ging in plaats van over architectuur en geschiedenis.⁴³ Het ging hier immers niet om een standbeeld voor een expliciet protestantse held, maar over de omwenteling van het jaar 1813, waarbij Nederlanders van alle gezindten betrokken waren.

Terwijl Van Lennep schreef, was de hoofdcommissie inmiddels zeer ontstent bijeengekomen. De leden van de subcommissie kregen de wind van voren van de andere heren, die zich afvroegen wat hen bezielde had tegen hun eigen jury in te gaan. Gelukkig voor de subcommissieleden bood een aantal recente ontwikkelingen voor hen de mogelijkheid om zonder gezichtsverlies terug te komen op hun beslissing. Ten eerste was er het pamflet van Hofdijk. Daarin had de secretaris van de jury zich zeer partijdig voorgedaan, wat verklaarde waarom het juryrapport zo vreemd geschreven was. Ten tweede had Brouwers de verklaringen van zijn 7 experts doorgegeven aan een van de commissieleden. Deze poging tot beïnvloeding van de commissie maakte een hoop andere leden zeer boos, en enkele besloten ter plekke om nu tegen 'N.O.' te gaan stemmen. Ten slotte was er een brief binnengekomen van de, dan nog anonieme, ontwerpers van 'Ebenhaezer' waarin werd aangegeven dat de hout-reliëfs in het originele ontwerp eigenlijk bas-reliëfs zouden worden.⁴⁴ Bij de stemming kozen tweeëntwintig van de leden er voor om 'Ebenhaezer' toch de eerste prijs van 1000 gulden te geven en 'N.O.' de tweede prijs van 500 gulden. Slechts twee leden waren tegen. Prins Frederik onthield zich van het stemmen.⁴⁵ Op de algemene vergadering van

39 J. Gosschalk, *Over de prijsvraag voor de monumenten ter herinnering aan 1813*, (Amsterdam, 1865) 11.

40 J.W.Brouwers, *Nationaal monument. Antwoord aan de 63* (Amsterdam, 1864) 3.

41 *Ingezonden stukken* (Amsterdam 1864) overgedrukt uit het *Algemeen Handelsblad* van 13 september 1864.

42 J. van Lennep, *Een woord over het Haagsche gedenkteeken voor november 1813* (Amsterdam 1864) 1.

43 *Ibidem*. 16.

44 *Notulen van de Hoofdcommissie... deel I*, 118.

45 *Ibidem*. 122.

lokale commissies gaf de hoofdcommissie een stemadvies waarin 'N.O.' afgeraden werd om allerlei redenen. Het zou een kopie van het Londonse *Albert Memorial* zijn, te ingewikkeld om uit te voeren, en Cuypers had de vorst zittend afgebeeld, maar bij 1813 kwam er geen zitten aan te pas! Over roomsheid of middeleeuwse stijl werd met geen woord gerept.⁴⁶ Nadat er opheldering was gegeven over de onenigheid tussen jury, subcommissie en hoofdcommissie bleken de afgevaardigden van de lokale commissies overgehaald. Bij de stemming kozen zevenennegentig afgevaardigden voor het preadvies van de hoofdcommissie, en slechts vijf stemden tegen.⁴⁷

Het nationaal monument '1813' anno 2013. Bron: collectie auteur.

De controverses waren overgewaaid, maar de problemen waren nog niet voorbij. Het Finse graniet voor de gedenknaald te Scheveningen bleek niet geleverd te kunnen worden.⁴⁸ De industriëlen in de commissie wilden per se dat de standbeelden op het monument gemaakt werden met een nieuwe techniek, de galvano-plastiek, maar

Koelman kon hier niet mee omgaan, en de standbeelden moesten uiteindelijk door andere, Belgische en katholieke, kunstenaars gemaakt worden. Koelman schreef een woedende brochure.⁴⁹ Alles viel veel duurder uit dan verwacht, en het benodigde geld voor de ambachtsschool was toch al nooit opgehaald. Pas op 17 november 1869, zes jaar na de eerstesteenlegging, werd het nationaal monument onthuld. Den Haag hielt er nog een feestdag aan over, de rest van het land was het vijftigjarig jubileum alweer zo goed als vergeten.

Conclusie

Als we lering willen trekken uit de geschiedenis, dan lijkt de herdenking van 1863 vooral een voorbeeld van hoe het niet moet. Op de geslaagde eerstesteenlegging na was er constant tweestrijd over wat de commissie zou moeten doen, en incompetentie bij de uitvoer van de uiteindelijke plannen. Maar dit laat goed zien hoe sterk het nationalisme leefde in 1863, in ieder geval bij de elite. Industrieel, liberaal, protestant en katholiek, allen voelden zich deel van de Nederlandse natie en vonden het belangrijk dat de grote gebeurtenissen in de geschiedenis van de natie herdacht werden. Alleen hun invulling van die natie verschilde van persoon tot persoon.

Bronnen

Literatuur

- Geyl, P. '1813 herdacht in 1863' in *De Gids* (Amsterdam 1954).
 Lok, M. *Windvanen*, (Amsterdam, 2009).
 Moll, W., 'het Willemspark en het Nationaal Monument op Plein 1813' in *Jaarboek: Die Haghe* (Den Haag 1954).
 Nijs, T. de en J. Sillevius, *Den Haag, geschiedenis van de stad 3* (Zwolle, 2005).
 Postma, C., *Prins Frederik der Nederlanden*, ('s-Gravenzanden, 1961).
 Tijn, Th. van, en W.M. Zappey, 'de Negentiende eeuw' in *De Economische geschiedenis van Nederland* (Groningen 1977).

Kranten

- Algemeen Handelsblad* (05-03-1863).
Algemeen Handelsblad (13-09-1864).
Nieuw Amsterdamsch Handels- en Effectenblad (31-03-1863).
Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant (22-01-1862).
Rotterdamsche Courant (24-03-1863).

46 Notulen van de Hoofdcommissie... deel II. 12/13.

47 J. Gosschalk, *Over de prijsvraag voor de monumenten ter herinnering aan 181*, (Amsterdam, 1865) 3.

48 Notulen van de Hoofdcommissie... deel II, 27.

49 W. Moll 'Het Willemspark en het nationale monument op plein 1813' in *Jaarboek Die Haghe* (Den Haag, 1954) 14.

Haags Gemeentearchief

0084-01: Hoofdcommissie tot oprigting nationaal gedenkteeke.

Inventarisnummer 1: Notulen van de Hoofdcommissie tot oprigting van een nationaal gedenkteeke voor November 1813, enz. deel I.

Inventarisnummer 2: Notulen van de Hoofdcommissie tot oprigting van een nationaal gedenkteeke voor November 1813, enz. deel II.

Inventarisnummer 12: Brievenboek der Hoofdcommissie tot de oprichting van een nationaal gedenkteeke voor November 1813 enz. 26 Januari – 27 Juli 1863 (No. 1 á 9793).

Inventarisnummer 98: Brief van J. Heemskerk met zijn herinnering aan Prins Frederik, 24 oktober 1881.

Websites

<http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn4/engelbr>.

Gemeentearchief Zaanstad

PA-0136: Plaatselijke commissie voor nationaal gedenkteeke 1813 Wormerveer.

Inventarisnummer 4: Ingekomen rapport van de jury belast met vaststelling onderwerp van nationaal gedenkteeke 1813.

Publicaties

Bosch Kemper, Jhr. Mr. J. de, *Het nationale monument voor 1813* (Amsterdam 1863).

Brouwers, J.W. *Nationaal monument. Antwoord aan de 63* (Amsterdam, 1864).

Gosschalk, J. *Over de prijsvraag voor de monumenten ter herinnering aan 1813*, (Amsterdam 1865).

Groen van Prinsterer, G. 1813, *Vaderlandsche beschouwingen* ('s-Gravenhage 1863)

Hofdijk, W.J. *Het nationaal monument. Waardering van het advies der gedeputeerde kommissie. Een antwoord voor de heeren Mr.C. Vosmaer, c.s.* (Amsterdam 1864).

Leliman, J.H.W. *Neêrland's monument voor 1813, een gemoedelijk woord over enkele der ingezondene prijsontwerpen door een neutraal deskundige* (Amsterdam 1863).

Lenep, J. van, *Een woord over het Haagsche gedenkteeke voor november 1813* (Amsterdam 1864).

Vosmaer, C. *Het nationaal gedenkteeke van Neerlands herstelling* ('s-Gravenhage, 1864).

OKTOBER 2013

VORST & VOLK

maand
van de
geschiedenis

ACTIVITEITEN IN HEEL NEDERLAND!

..... maandvandegechiedenis.nl *Nederlands*
Openluchtmuseum ...

Nationale eenheid creëren in woelige tijden

De viering van 100 jaar Koninkrijk der Nederlanden 1813-1913

Op 30 november 2013 zal tijdens een historisch schouwspel de landing van de prins van Oranje op het strand van Scheveningen worden nagespeeld. Het was Prins Willem Frederik (1772-1843) die op deze dag in 1813 na achttien jaar afwezigheid weer voet op vaderlandse bodem zette en enkele dagen later werd ingehuldigd als soeverein vorst. De landing eind november vormt de eigenlijke aftrap van de viering van tweehonderd jaar onafhankelijkheid van het Koninkrijk der Nederlanden tussen 2013 en 2015. Deze activiteiten passen in een traditie van twee eeuwen. De onafhankelijkheid van het Koninkrijk is elke vijftig jaar herdacht op nationaal niveau, namelijk in 1863, 1913 en 1968. Het naspelen van de landing, als symbool van de onafhankelijkheid sinds 1813, vond nadien zelfs elke vijfentwintig jaar plaats.

In haar memoires *Eenzaam maar niet alleen* keek Koningin Wilhelmina (1880-1962) terug op het herdenkingsjaar 1913: 'In het gehele land werd toen met geestdrift het eeuwfeest van de bevrijding van het Franse juk gevierd.'¹ Over de landing in 1913 schreef zij: 'Het hoogtepunt was wel de herdenking in Scheveningen, waar een reprise werd gegeven van de landing van mijn overgrootvader.'² In het kader van de feestelijkheden bij de herdenking van honderd jaar Koninkrijk richtte Wilhelmina zich op 21 november 1913 in een proclamatie, die in een extra-nummer van de *Staatscourant* was opgenomen, tot 'mijn volk'.³ Hierin benadrukte Wilhelmina

onder meer de nationale eenheid: 'Het vaderland is herwonnen. De gewesten van Nederland zijn saamgegroeid tot onverbreekbare nationale eenheid. (...) Het is Mijn innige wensch, dat onder Gods zegen, vrede, vrijheid en voorspoed mogen bewaard blijven. De eendracht van alle Nederlanders (...) zij ook in de toekomst de hechte grondslag der nationale onafhankelijkheid.'

De viering van honderd jaar Koninkrijk der Nederlanden in 1913 vond plaats in de tijd van toenemende spanningen tussen de mogendheden op het Europese continent. Hoe labiel het machtsevenwicht was,

Onafhankelijkheidsfeesten te Scheveningen. Voorstelling van de landing van de prins van Oranje op 30 november 1813, 8 december 1913 (Collectie Haagse Beeldbank).

¹ Wilhelmina, *Eenzaam maar niet alleen* (Amsterdam 1961) 129.

² *Ibidem*, 129.

³ P. de Zeeuw, *Vorstin en Volk. Woorden van H.M. Koningin Wilhelmina* (Baarn 1936) 21-22.

bleek wel uit de onophoudelijke incidenten tussen de grootmachten die over de gehele aardbol plaatsvonden. Het laatste incident dat de voorpagina's van de kranten had gehaald was de Tweede Balkanoorlog die in juni 1913 was uitgebroken. In dit klimaat werd op 28 augustus 1913 in Den Haag het Vredespaleis geopend.

In dit artikel zal gekeken worden op welke wijze we de viering van 100 jaar Koninkrijk der Nederlanden moeten bezien in het licht van het toegenomen nationalisme alsmede in relatie tot de opgelopen spanningen tussen de Europese mogendheden.

Naar een nieuwe rol in de internationale politiek

Na de totstandkoming van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden richtte koning Willem I zich op de consolidatie van het nieuw gevormde land op het Europese continent. In deze fase was er van een nationale eenheid geen sprake. Mensen voelden zich eerder verbonden met het dorp of de stad waarin men woonde of ten hoogste met de provincie. In de eerste helft van de jaren twintig nam Willem I de staats- en natievormende politiek krachtig ter hand door middel van een nationale welvaartsbeleid.⁴ De economische groei zou er toe moeten leiden dat het Verenigd Koninkrijk een nieuwe rol als grote mogendheid in Europa zou kunnen innemen, waarmee de Nederlanders zich zouden kunnen identificeren. Het liep echter anders. Na de Belgische Opstand (1830) besloten de grote mogendheden de Belgische onafhankelijkheid te erkennen. Koning Willem I weigerde zich bij de Belgische afscheiding neer te leggen en ging pas in 1839 overstag. In de jaren tot 1848 leed Nederland vervolgens, aldus historicus J.C. Boogman, aan een identiteitscrisis.⁵ De Belgische belangen zouden boven die van Nederland zijn gesteld en Willem I voelde zich in de steek gelaten. Na 1848 kreeg de nieuwe positie van Nederland in Europa gestalte. De ervaringen van voorgaande jaren leidde ertoe dat de Nederlandse regering besloot tot onthouding van welhaast iedere deelname aan de Europese diplomatie en tot een stelselmatige afzijdigheid van de Europese machtsbeleid.⁶ Met neutraliteit als kernbegrip was het beleid erop gericht te streven naar goede betrekkingen met alle mogendheden.

In de tweede helft van de negentiende eeuw ging Nederland langzaam een andere rol spelen in de internationale politiek, door de rechtstraditie die in deze periode tot bloei kwam. De Nederlandse rechtsgeleerde T.M.C. Asser (1838-1913) was hier de drijvende kracht achter. Hij was in 1873 nadrukkelijk betrokken bij de oprichting van

het *Institut de Droit International* in Gent, dat zich bezig ging houden met de bevordering van het Internationaal recht. Nederlandse initiatieven in deze richting leiden er toe dat onder de minister van Buitenlandse Zaken Van der Does de Willebois (1816-1892) in 1875 in Den Haag de eerste zitting plaats vond van het Institut de Droit International waar een plan voor arbitrage werd opgesteld.⁷ In het vervolg hierop vonden er vanaf 1893 in Den Haag, onder leiding van Asser, internationale conferenties tot codificatie van het internationaal privaatrecht plaats. De conferentie van 1893, op Assers voorstel door de Nederlandse regering georganiseerd, legde de grondslag voor een vruchtbare internationale samenwerking. Ten tijde van de inhuldigingsplechtigheden van koningin Wilhelmina in 1898, bleek wederom dat Den Haag een gewild conferentieoord was. Een gepland congres van de *Société d'histoire diplomatique* werd door minister van Buitenlandse Zaken W.H. de Beaufort (1845-1918), die hier een corresponderend lid van was, gecombineerd met een congres van het Institut de Droit International. Onder Nederlandse leiding, met De Beaufort als erevoorzitter en met Asser als voorzitter vond tussen 1 en 4 september in Den Haag een gemeenschappelijk congres plaats.⁸ Een jaar later was Den Haag gastheer tijdens de eerste internationale vredesconferentie, die werd gehouden op initiatief van de Russische tsaar. Hier werd onder meer besloten tot de oprichting van een Permanent Hof van Arbitrage. In 1903 nam de Amerikaanse staalmagnaat Andrew Carnegie (1835-1919) het initiatief tot de bouw van een behuizing voor dit orgaan, ter bevordering van de internationale vrede. In 1907 volgde, wederom in Den Haag de tweede vredesconferentie, die werd besloten met het voornemen om in 1915 een derde maal bij elkaar te komen. Als waardering voor zijn inspanningen op het terrein van het internationaal recht ontving Asser in 1911 de Nobelprijs voor de Vrede. Gelijktijdig trachtte de Leidse rechtsgeleerde C. van Vollenhoven (1874-1933) een nationale roeping te koppelen aan het Nederlandse buitenlandse beleid. Zijn ideeën publiceerde hij in het werk *De eendracht van het land*.⁹ Nederland diende zich nog nadrukkelijker voor de internationale rechtsorde in te zetten dan het in het verleden al had gedaan met internationale conferenties tot codificatie van het internationaal privaatrecht en de Haagsche vredesconferenties van 1899 en 1907. In de ogen van Van Vollenhoven moest Nederland de bevordering van de internationale vrede als centrale nationale roeping aanvaarden en het initiatief nemen tot de vorming van een internationale politiemacht die hoeder over de vrede zou kunnen zijn.¹⁰ Bij dit laatste idee werden door de beleidsmakers de nodige

4 N.C.F. van Sas, 'Revolutie in noord en zuid (1780-1830)', in: J.C.H. Blom & E. Lamberts (red.) *Geschiedenis van de Nederlanden* (Baarn 2002) 251.

5 J.C. Boogman, 'The Netherlands in the European Scene, 1813-1913', in: C.B. Wels e.a. (ed.), *Vaderlands verleden in veelvoud. Opstellen over de Nederlandse geschiedenis na 1500. Deel II: 19e en 20e eeuw* (Den Haag 1980) 62-63.

6 C.A. Tamse, 'Kleine landen als een bijzondere categorie van internationale actoren. Het geval Nederland en België (1830-1914)', in: C.A. Tamse, *Het huis van Oranje en andere politieke mythen* (Amsterdam 2002) 61.

7 H.L. Wesseling, 'Zevenhonderdvijftig jaar Den Haag, 1248-1998', in: H.L. Wesseling, *Alles naar wens. Tien voordrachten over cultuur, geschiedenis en politiek* (Den Haag 1998) 84.

8 M.W. Juriaanse, 'Mr. Willem Hendrik de Beaufort' in: M.W. Juriaanse, *De Nederlandse Ministers van Buitenlandse zaken 1813-1900* (Den Haag 1974) 398-399.

9 C. van Vollenhoven, *De eendracht van het land* ('s-Gravenhage 1913).

10 H. te Velde, *Gemeenschapzin en plichtsbeseft. Liberalisme en nationalisme in Nederland 1870-1918* (Den Haag 1992) 231.

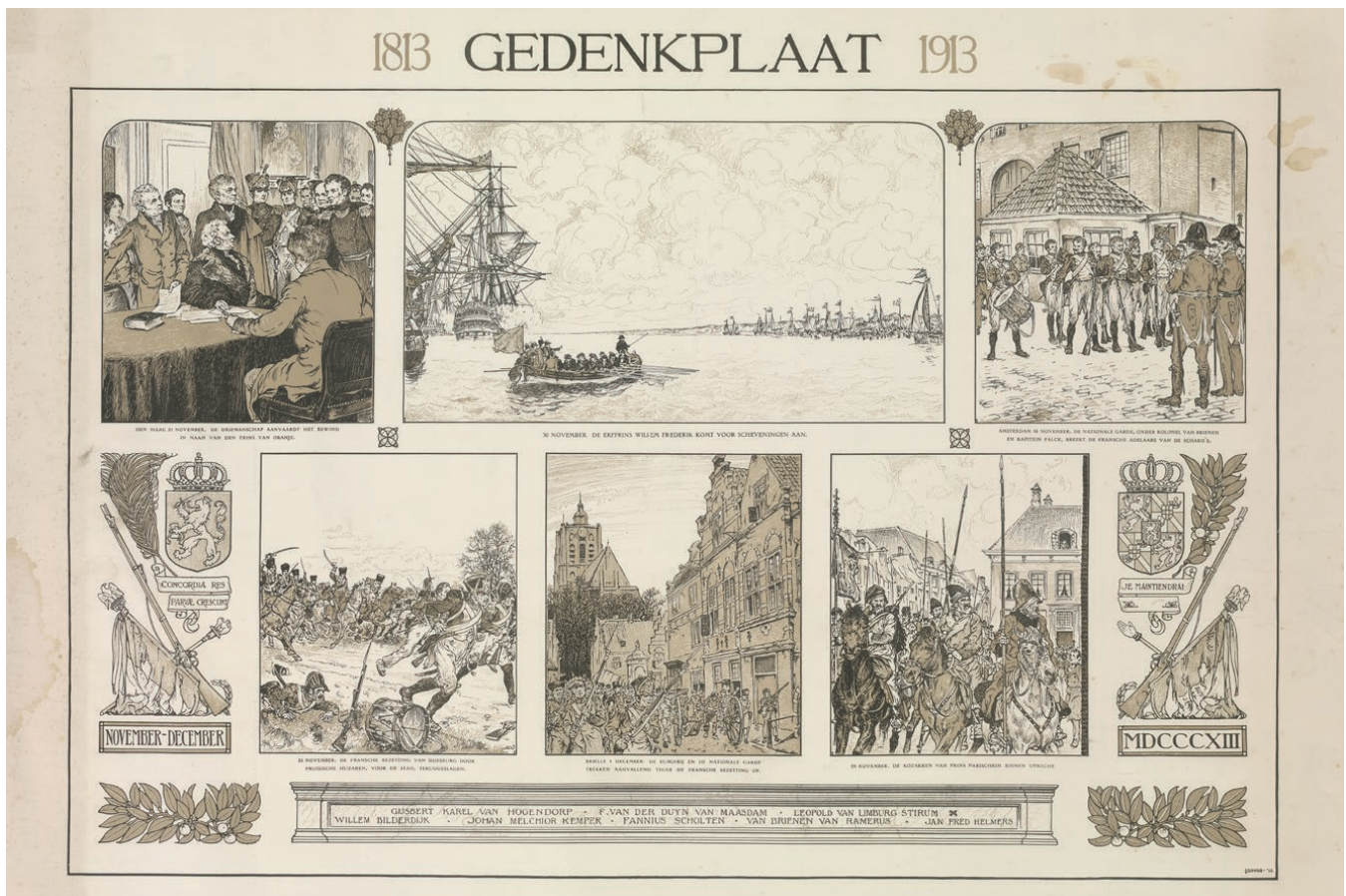
kanttekeningen geplaatst, maar duidelijk was wel dat Nederland zich ontworsteld had aan haar identiteitscrisis van de negentiende eeuw. Ondertussen was er een charmeoffensief gestart dat bijdroeg aan een verdere groei van de nationale eenheid. In 31 augustus 1885 werd de eerste *Prinsessendag* georganiseerd, ter gelegenheid van de vijfde verjaardag van prinses Wilhelmina. Gestart vanuit een lokaal initiatief groeide deze dag uit tot een feestdag voor kinderen in verschillende plaatsen. Nadat prinses Wilhelmina op 6 september 1898 was ingehuldigd als Koningin der Nederlanden kwam Koninginnedag voortaan op 31 augustus vast op de agenda te staan in diverse Nederlandse gemeenten, waarbij de invulling een lokaal karakter had.

Het eeuwfeest: Viering honderd jaar koninkrijk 1813-1913

Met het aanbreken van het jaar 1913 was daar het moment om het eeuwfeest te herdenken van de herwonnen vrijheid. Daaronder viel het feit dat in 1813 het napoleontische regime was verdreven, de onafhankelijkheid was geproclameerd door een driemanschap en de erfprins was geland op het strand van Scheveningen.¹¹ Met name dat laatste idee sprak in deze fase van de ontwikkeling van de nationale

eenheid in Nederland tot de verbeelding. Het was onderdeel van een politiek streven naar vereenzelviging van Nederland en Oranje.¹² In dat kader verschenen er gedenkplaten waarbij de verbondenheid tussen 1813 en het Nederland van 1913 werd getoond. J.H. Isings ontwikkelde daartoe een gedenkplaat met stripachtige momentopnamen uit het jaar 1813. Piet Mondriaan ontwikkelde een *gedenk- en feestplaat ter herinnering aan de Nederlandse Onafhankelijkheid 1813-1913*¹³.

Om het eeuwfeest luister bij te zetten werden er diverse activiteiten in gang gezet. Er was geen landelijk comité dat de festiviteiten coördineerde. Het ging om lokale initiatieven die werden ondernomen. De gegoede burgerij, die het meest van de vrijheid sinds 1813 had geprofiteerd, vierde in elk geval feest.¹⁴ Daar kwam kritiek op vanuit de linkerkant. In het *Volk*, het dagblad van de socialisten, werden drie artikelen gewijd aan wat werd genoemd 'De leugens der feestviering'. De nationale gedachte zei de socialisten niets. Troelstra vatte het samen: 'Ook tegenover dit feest van de burgerij staan wij met een koel hoofd en een afwijzend gebaar.'¹⁵

1813 Gedenkplaat 1913 van J.H. Isings, 1913 (Collectie Beeldbank Regionaal Archief Leiden nr. PV98274).

11 J. Bank, *Hoogtij van burgerlijke cultuur* (Den Haag 2000) 81.

12 *Ibidem*, 81.

13 Afbeelding is getoond in artikel van P. van der Steen, *Trouw*, 5 juni 2013. '1913. Het koninkrijk en zijn eeuwfeest'.

14 C. Fasseur, *Wilhelmina. De jonge koningin* (Amsterdam 1998) 491.

15 P.J. Troelstra, *Gedenkschriften, III* (Amsterdam 1927-1931) 303.

Het programma van de onafhankelijkheidsviering begon officieel op 18 juni, de dag waarop de Slag bij Waterloo had plaatsgevonden. In het hele land speelden de carillons van de kerken nationalistische liederen die tot in alle uithoeken van het Koninkrijk te horen waren. Na dit startsein werden er tot en met december 1913 in een dertigtal steden festiviteiten georganiseerd. Er werden tentoonstellingen en exposities georganiseerd die moesten aantonen welke ontwikkeling Nederland in de afgelopen honderd jaar had doorgemaakt.¹⁶ In Amsterdam werd onder meer een tentoonstelling over scheepvaart gehouden en veel belangstelling was er voor de tentoonstelling *De vrouw 1813-1913*, met vrouwenarbeid als thema. Ook was er een expositie moderne kunst in onze hoofdstad, terwijl oudkerkelijke kunst te bewonderen was in 's-Hertogenbosch en Noord-Nederlandse kunst voor 1575 in Utrecht. De land- en tuinbouw werden voor het voetlicht gebracht met exposities in Apeldoorn, Boskoop, Breda, Den Haag en Enschede, terwijl de nijverheid centraal stond in Leeuwarden, Tilburg en Zwolle.

In verschillende plaatsen vonden er historisch-allegorische optochten plaats. De wagens kenmerkten zich door symboliek. In Zeist reed een wagen mee in de optocht waarop de Vrijheid zat, geflankeerd door de Vaderlandsliefde en de Gerechtigheid, die de tirannie overwint.¹⁷ De festiviteiten in Den Haag, die vijf dagen hadden geduurd, eindigden op 5 september met een historische optocht. In Utrecht duurde de optocht maar liefst twee dagen en werden er voorstellingen op de praalwagens verbeeld met titels 'De Eendracht des lands' en 'De Vruchten van den Denkenden Mensch'.¹⁸ Ook in Groningen, dat op 30 november 1813 door de Russen was bevrijd, werd een grote allegorische optocht gehouden. De voorstellingen verbeelden de stappen voorwaarts die Nederland in een eeuw tijd had gezet op het gebied van kunst en wetenschap.¹⁹ In andere steden koos men voor kransleggingen, het naspelen van gevechten uit 1813 en het voorlezen van de proclamatie van 1813. Op verschillende stranden en zeker in Scheveningen werd de terugkeer van de prins van Oranje in 1813 nagespeeld.

Uiteraard concentreerden de festiviteiten zich rond de verjaardag van Wilhelmina. Op zondag 31 augustus vond in Huis ten Bosch een audiëntie plaats waarbij de vorstin gefeliciteerd kon worden. Tot de genodigden van de receptie behoorden onder meer de nieuw benoemde ministers van het kabinet Cort van der Linden (1846-1935) en Luitenant-generaal Van Heutsz (1851-1924). Op

zondagmiddag maakten Wilhelmina en Hendrik vervolgens een ritje in open hofrijtuig door de residentie. Op maandag 1 september vierde de Koninklijke familie Koninginnedag, eveneens in Den Haag. Er werd een parade bijgewoond op het Malieveld, waarna de kinderspelen van start gingen die door de Koninklijke familie, Wilhelmina, Hendrik en prinses Juliana werden bijgewoond. Koninginnedag bleef echter niet beperkt bleef tot Den Haag. 'Heel het land door, mag men wel zeggen, is gisteren de verjaardag van H.M. de koningin feestelijk herdacht en gevierd. Het wordt meer en meer, of is het al geworden een nationale feestdag.'²⁰ Het slotakkoord van de grootschalige activiteiten in het kader van het eeuwfeest van de onafhankelijkheid was weggelegd voor Amsterdam waar de Koninklijke familie een zesdaags programma kreeg voorgeschoteld. Tentoonstellingen, een serenade op de Dam, rijtoeren, een optocht van nationale klederdrachten, een hofbal en nog meer ceremonieel kleurden het jubileum.²¹

Heel het land door, mag men wel zeggen, is gisteren de verjaardag van H.M. de koningin feestelijk herdacht en gevierd. Het wordt meer en meer, of is het al geworden een nationale feestdag.'

Om nader zicht te krijgen op de wijze waarop invulling werd gegeven aan de viering van de onafhankelijkheid zal in het navolgende de festiviteiten in 's-Hertogenbosch worden uitgewerkt. Deze stad mocht in juli Wilhelmina en Hendrik ontvangen. In augustus volgde een bezoek van Koningin-moeder Emma (1858-1934) gevolgd door Koninginnedag.

Een voorbeeld van de viering van honderd jaar Koninkrijk: 's-Hertogenbosch

Op maandag 14 juli had de provincie Brabant het genoegen koningin Wilhelmina en prins Hendrik te ontvangen in het kader van de viering van 100 jaar onafhankelijkheid. Het *Noordbrabants Dagblad het Huisgezin* deed uitvoerig verslag van de festiviteiten.²² De krant maakte allereerst melding van de aankomst van het koninklijk gezelschap op station 's-Hertogenbosch:

'Onze dierbare koningin met haar geliefde gemaal deden hun blijde inkomst in onze stad. (...) Op het perron was het natuurlijk buitgewoon druk. (...) Nauwelijks was de trein van 10 uur uit de richting Utrecht binnengedaverd of een krachtig gejubel steeg op uit de compacte massa, een gejubel dat zich voortplantte langs de straten waardoor

16 Bank, *Hoogtij van burgerlijke cultuur*, 81-82.

17 R. Mulder, *Verleden tijd. Nederland in de jaren 1900-1930* (Zaltbommel 1992) 13.

18 P. Moeyes, *Buiten schot. Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914-1918* (Amsterdam 2001) 35.

19 Van der Steen, *Trouw*, 5 juni 2013. '1913'.

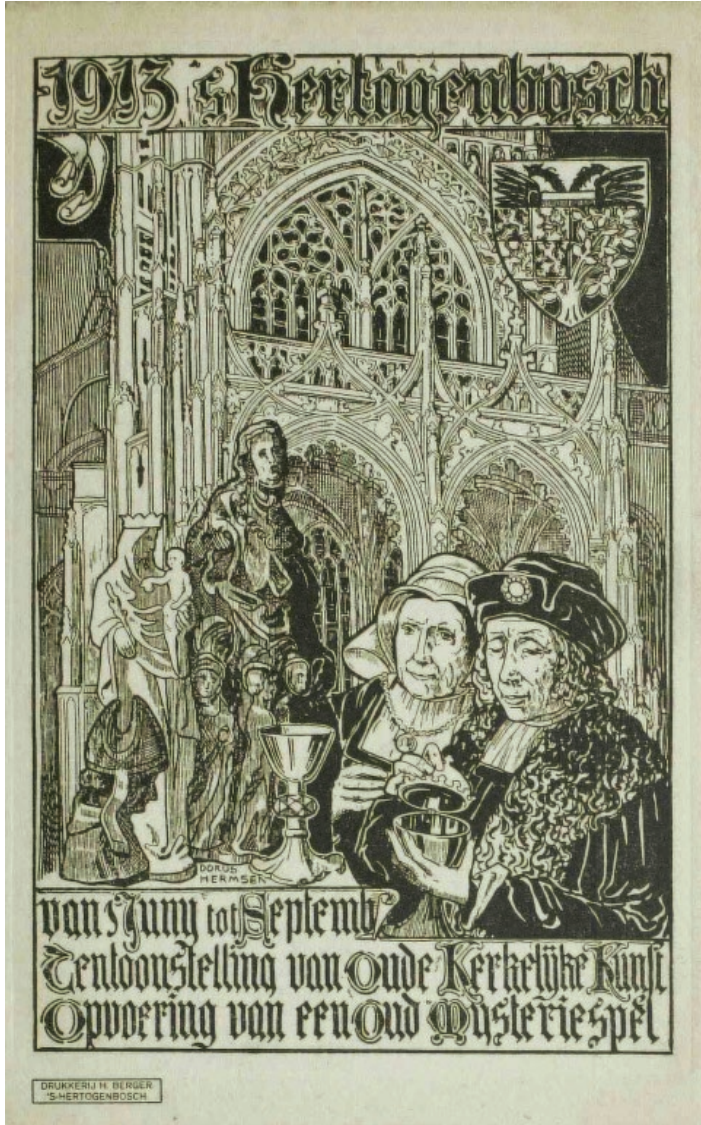
20 Noordbrabantsch Dagblad *Het Huisgezin*, 2 september 1913.

21 Moeyes, *Buiten schot*, 35; Van der Steen, *Trouw*, 5 juni 2013. '1913'.

22 Noordbrabantsch Dagblad *Het Huisgezin*, 14-15 juli 1913.

de koningin reed. (...) H.M. werd verwelkomd door de commissaris der koningin mr. A. baron van Voorst tot Voorst en den burgemeester jhr. van der Does de Willebois.'

Na deze ontvangst trok er een stoet van enkele auto's door de binnenstad, waarbij Wilhelmina, Hendrik en de Commissaris van de Koningin plaats namen in de tweede auto. Vanwege het heerlijke zomerweer waren de kappen van de auto's opengeslagen. De rit leidde tot de aankomst bij een tentoonstelling van Oude Kerkelijke Kunst, die speciaal in het kader van het eeuwfeest was georganiseerd.²³

Tekening naar aanleiding van de tentoonstelling van Oude Kerkelijke Kunst en Opvoering van een oud Misteriespel, 1913. (Collectie Stadsarchief 's-Hertogenbosch, nr. 0040071).

Het koninklijk gevolg werd door de tentoonstellingsruimte heen geleid. Deze was opgedeeld in vijf afdelingen, waarin ruimte was voor de verschillende geloofsovertuigingen wat zo kenmerkend was voor het verzuilde Nederland. Naast een schilderijenafdeling waren er een protestante, een rooms-katholieke, Israëlitische afdeling en oudkatholieke afdeling, ieder met een eigen deskundige. De tentoonstelling viel klaarblijkelijk in de smaak, want 'de vorstelijke personen toonden de hoogste belangstelling in de hier samengebrachte kunstschaten.' Na dit bezoek begaven Wilhelmina en Hendrik zich te voet naar het nabijgelegen Casino, om enige fragmenten bij te wonen uit het mysteriespel. Onderweg hiernaartoe was het enthousiasme onder Bossche bevolking wederom groot: 'Op hun tocht werd aan de Koninklijke bezoekers een spontane hulde gebracht door schoolkinderen (....) die bij het gymnasium stonden opgesteld. Aan deze hulde werd deelgenomen door alle jongensscholen der stad, bijzondere en openbare.' Na het bijwonen van de uitvoering volgde een lunch in het gouvernementsgebouw, op uitnodiging van de Commissaris van de Koningin. Na afloop daarvan reed het koninklijk gevolg naar Tilburg om daar een middagprogramma te volgen waarbij onder meer een tentoonstelling over kunstnijverheid werd bezocht. Rond kwart over vier werd vervolgens de terugweg ingezet naar 's-Hertogenbosch waarbij de op de weg liggende dorpen werden aangedaan: 'Circa 5 uur passeerde hedenmiddag onze koningin Oirschot. Onder geestdriftig gejuich van het talrijke publiek en het spelen van het Wilhelmus door onze harmonie "Arti et Amicitiae" gleden de auto's rustig door onze gemeente. Onder luid gejubel vertrok H.M. en gevolg in de richting van Best.' In 's-Hertogenbosch werd vervolgens koers gezet naar het station, om aansluitend de terugreis in te zetten:

'Duizenden mensen stonden langs den weg en op het stationsplein opgesteld, terwijl ook het perron zwart zag van belangstellenden, die daverend de vorstelijke personen toejuichten. (....) De koningin onderhield zich nog een poos (...) met den burgemeester (...). Daarna werd ingestapt en onder een stormachtig gejuich der menigte reed zij uit Den Bosch weg.'

Wat uit deze verslaglegging blijkt is dat Koningin Wilhelmina de viering van 100 jaar onafhankelijkheid aangreep om diverse tentoonstellingen te bezoeken die een beeld gaven van de (kunst) historie van Nederland, maar ook van de economische ontwikkeling die ons land in de afgelopen eeuw had doorgemaakt. Daarnaast was

²³ Het Stadsarchief 's-Hertogenbosch beschikt over 45 seconden bewegend beeld uit het filmjournaal van het bezoek van Koningin Wilhelmina en prins Hendrik aan de tentoonstelling over kerkelijke kunst. (Collectie Stadsarchief nr. 0072492).

er in het programma ruimte vrijgemaakt om al wandelend of met de auto passerend het volk in contact te brengen met Wilhelmina en Hendrik, die de jubeluitingen welgevallig over zich heen lieten komen.

Dat ook een rol was weggelegd voor Koningin-moeder Emma in de groei van de populariteit van het Koninklijk Huis bleek enkele weken later. Het bezoek aan de tentoonstelling Oud Kerkelijke Kunst en het mysteriespel waren bij Wilhelmina klaarblijkelijk in de smaak gevallen. Op maandag 25 augustus bracht Emma, na advies van haar dochter, een bezoek aan 's-Hertogenbosch. De stad was wederom in een feeststemming, getuige de vele vlaggen van de nationale driekleur die de gevels sierden. Over het bezoek werd genoteerd:

'dat ook H.M. de koningin-moeder onze tentoonstelling en het mysteriespel heeft willen bezoeken, is wel een bewijs op hoe hoogen prijs het hier tot stand gebrachte in de allerhoogste kringen inden lande wordt gesteld (...). Het Koninklijk bezoek is uitstekend geslaagd en Den Bosch heeft door zijn belangstelling getoond dat er de liefde voor het Oranjehuis nog welig tiert.'²⁴

De tijd was aangebroken om opnieuw eerbied en ontzag bij andere volkeren op te wekken: 'daarvoor is beslist noodzakelijk, dat de geheele wereld de overtuiging krijgje dat het Nederlandsche volk sterk is, volkomen in eigen kracht geloofd'

Met het bezoek van Oranjes in juli en augustus waren de festiviteiten nog niet voorbij. Op 31 augustus was daar het moment de verjaardag Wilhelmina en tevens de herdenking van de Nederlandse 100-jarige onafhankelijkheid te vieren. Aangezien de verjaardag van Wilhelmina echter op een zondag viel, werden de meeste activiteiten gepland op maandag 1 september. In het *Noordbrabants Dagblad het Huisgezin* werd uitvoerig ingegaan op de festiviteiten: 'Een dubbel feest dus is het, dat morgen wordt ingezet met muziek en kinderzang, met een muzikale wandeling door de stad, concerten en fakkeloptocht des 's avonds. Maar maandag is de grote dag van feestviering. Statig klokgelui om zeven uur en reveille om kwart na zeven zullen de feeststemming weer doen herleven. En na de groote parade van het garnizoen, zal de "sprookjesstoet", de groote gecostumeerde kinderoptocht (...) worden opgesteld om zijn tocht te maken door heel de stad. (...) Des namiddags zullen weer concerten worden gegeven, terwijl de dag wordt besloten met een schitterend vuurwerk op het terrein langs den koningsweg, concert en taptoe.'²⁵

Op de feestdag zelf liet het zomerweer het afweten. Het leidde tot de afgelasting van de parade, maar de overige activiteiten gingen gewoon door waarbij de Bossche bevolking vol enthousiasme genoot van de viering van Koninginnedag en de herdenking van honderd jaar onafhankelijkheid.

Een centrum van vrede en nationale eenheid met zwaar weer op komst

Terwijl vanaf juni 1913 er volop festiviteiten op lokaal en regionaal niveau plaatsvonden, was het onderdeel van de feestviering dat de meeste aandacht trok de plechtige opening van het Vredespaleis in Den Haag op 28 augustus 1913, in aanwezigheid van Wilhelmina, Hendrik, Emma en de hoofdsponsor van het gebouw Carnegie. Na de twee eerdere vredesconferenties plaatste de residentie zich definitief in het centrum van het internationaal recht, met een behuizing voor een Permanent Hof van Arbitrage.²⁶ In Europa, waarin de spanningen tussen de mogendheden hoog opliepen was het zaak vredesinitiatieven na te streven. Jonkheer A.P.C. van Karnebeek (1836-1925) sprak als voorzitter van de Carnegiestichting tijdens de openingsplechtigheid de hoop uit dat het Vredespaleis 'een tempel des vredes zal zijn, waarin zelfs als de golven van de oorlog aan de gezichtseinder rijzen, de betere gevoelens een wijtplaats kunnen vinden, om na de storm de vlucht te hervatten.'²⁷ Tijdens de troonrede enkele weken later wees Wilhelmina op de internationale positie van Nederland: 'Onze betrekkingen met de andere mogendheden waren in het afgelopen jaar weder van enen vriendschappelijken aard als in het vorige.'²⁸ Deze woorden lieten niet onverlet dat Wilhelmina zich bewust was van de dreiging die in Europa in de lucht hing en er momenten werden gekozen om de nationale eenheid te benadrukken in die dreigende wereld om ons heen. Tijdens de aanbidding van de jubileumvlag op 11 september 1913 in Amsterdam richtte Van Heutsz het woord tot de aanwezigen.²⁹ De tijd was aangebroken om opnieuw eerbied en ontzag bij andere volkeren op te wekken: 'daarvoor is beslist noodzakelijk, dat de geheele wereld de overtuiging krijgje dat het Nederlandsche volk sterk is, volkomen in eigen kracht geloofd'. Op 17 november hield Wilhelmina een toespraak op het Malieveld, waar zij zich richtte tot het regiment Grenadiers. Ook hierin klonk de bewustwording van de veranderende wereld om ons heen door, waarbij de Nederlandse eenheid overeind diende te blijven:

'voor donkere dagen, waarvan wij alle hopen en wenschen dat Nederland verschoont blijve, doch mochten zij over ons komen, u bekwaam, bereid en gereed vinden uwe uiterste krachten, uw leven te geven voor de verdediging van ons zelfstandig volksbestaan, van den Vaderlandschen bodem.'³⁰

24 *Noordbrabantsch Dagblad Het Huisgezin*, 26 augustus 1913.

25 *Ibidem*, 30 augustus 1913.

26 Bank, *Hoogtij van burgerlijke cultuur*, 84.

27 Geciteerd uit: Moeyes, *Buiten schot*, 34.

28 *Noordbrabantsch Dagblad Het Huisgezin*, dinsdag 16 september 1913

29 *Het Nieuws van den dag*, 12 september 1913.

30 De Zeeuw, *Vorstin en vaderland*, 20.

Conclusie

Negen maanden later waren de opgelopen spanningen in Europa uitgemond vanuit een moordaanslag op de Balkan in een wereldbrand die de wereld viereneenhalf jaar in zijn greep zou houden. In die woelige tijden moest de Nederlandse regering alle zeilen bijzetten om haar buitenlandse beleid, de neutraliteitspolitiek, te kunnen handhaven. Ingegeven door de veranderende verhoudingen op het Europese continent had Nederland aan haar neutrale koers een nieuwe inhoud gegeven, waarbij het naleven van het internationale recht richtinggevend werd. Dit nieuwe buitenlandse beleid zorgde voor een groeiend zelfbewustzijn in de hogere kringen van de samenleving dat Nederland een soort van gidsrol op zich diende te nemen. In aansluiting op de groei van dat zelfbewustzijn dat met de opening van het Vredespaleis in 1913 gestalte kreeg, werd de viering van honderd jaar onafhankelijkheid aangegrepen om ook onder de bredere lagen van de bevolking de nationale eenheid te laten doorvoelen. Het Huis van Oranje was hierbij de bindende factor. Wat daarbij wel opvallend is, is dat de festiviteiten een lokaal karakter hadden waarin de ontwikkeling van honderd jaar onafhankelijkheid voor het voetlicht werd gebracht. Enige vorm van een landelijke coördinatie had het streven naar nationale eenheid mogelijk meer goed gedaan.

Bronnen

Bank, J., *Hoogtij van burgerlijke cultuur* (Den Haag 2000).

Boogman, J.C., 'The Netherlands in the European Scene, 1813-1913', in: C.B. Wels e.a. (ed.) *Vaderlands verleden in veelvoud. Opstellen over de Nederlandse geschiedenis na 1500. Deel II: 19e en 20e eeuw* (Den Haag 1980) 55-70.

De Prins, 20 september 1913.

Fasseur, C., *Wilhelmina. De jonge koningin* (Amsterdam 1998).

Het Nieuws van den dag, 12 september 1913.

Juriaanse, M.W., 'Mr. Willem Hendrik de Beaufort' in: M.W. Juriaanse, *De Nederlandse Ministers van Buitenlandse zaken 1813-1900* (Den Haag 1974) 389-405

Moeyes, P., *Buiten schot. Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914-1918* (Amsterdam 2001).

Mulder, R., *Verleden tijd. Nederland in de jaren 1900-1930* (Zaltbommel 1992).

Noordbrabantsch Dagblad, Het Huisgezin, 14-15 juli, 26 augustus, 2-16 september 1913.

Sas, N.C.F. van, 'Revolutie in noord en zuid (1780-1830)', in: J.C.H. Blom & E. Lamberts (red.) *Geschiedenis van de Nederlanden* (Baarn 2002)

Steen, P. van der, *Trouw*, 5 juni 2013, 1913. *Het koninkrijk en zijn eeuwfeest*.

Tamse, C.A., 'Kleine landen als een bijzondere categorie van internationale actoren. Het geval Nederland en België (1830-1914)', in: C.A. Tamse, *Het huis van Oranje en andere politieke mythen* (Amsterdam 2002) 40-70.

Troelstra, P.J., *Gedenkschriften*, 4dln (Amsterdam 1927-1931).

Velde, H. te, *Gemeenschapszin en plichtsbesef. Liberalisme en nationalisme in Nederland 1870-1918* (Den Haag 1992)

Vollenhoven, C. van, *De eendracht van het land* ('s-Gravenhage 1913).

Wesseling, H.L., 'Zevenhonderdvijftig jaar Den Haag, 1248-1998', in: H.L. Wesseling, *Alles naar wens. Tien voordrachten over cultuur, geschiedenis en politiek* (Den Haag 1998) 73-90.

Wilhelmina, *Eenzaam maar niet alleen* (Amsterdam 1961).

Zeeuw, P. de, *Vorstin en Volk. Woorden van H.M. Koningin Wilhelmina* (Baarn 1936).

THEMATIJDSCRIFTEN

‘Een spannend concept voor een abonnement’ - NRC

Stichting ThemaTijdschriften is opgericht in 2010 en heeft als doel: het uitbrengen van tijdschriften met een thema, ter verrijking van kennis op het gebied van cultuur, samenleving en wetenschap.

Inmiddels zijn er 13 ThemaTijdschriften verschenen, waaronder:

1812 – over een roemruchte veldtocht naar Rusland

BEGRAVEN is zo gek nog niet – over een oud lijkbezorgingsritueel dat dreigt te verdwijnen in tijden van crematie en crisis

GrachtenGeheimen – onbekende verhalen uit de 400 jaar lange geschiedenis van de Amsterdamse grachtengordel

Nu in de winkel: **Nederland-Rusland** – over de 400 jaar ‘warme’ betrekkingen tussen de 2 landen

**Half december verschijnt:
1813 – 200 jaar koninkrijk**

Alle ThemaTijdschriften zijn nog verkrijgbaar
www.thematijdschriften.nl

'De existentie van de Republiek hing aan dit geval'

De relatie tussen de onafhankelijkheid van de Bataafse republiek en de Bataafs flottielje van 1803.

'De existentie van de Republiek hing aan dit geval.'¹ Dat zou commissaris Speeleveld van het marinedepartement Rotterdam in januari 1804 tegen raadslid van marine Henricus van Royen gezegd hebben. Welk geval spreekt hij over? Dit jaar vieren wij het tweehonderd jarig bestaan van het Koninkrijk der Nederlanden. Wij vieren dan dat wij ons losgekoppeld hebben van het Franse keizerrijk onder Napoleon in 1813 en onze onafhankelijkheid terugwonnen. De vraag die daarbij niet gesteld wordt is hoe wij in eerste instantie onder Frans bewind zijn gekomen. Daar gaat een geschiedenis aan vooraf die te groot is om in één artikel te vatten. Wat echter wel vermeld kan worden is de belangrijke rol die de Nederlandse marine heeft gespeeld in de existentie van de Bataafse Republiek, het 'geval' waar Speeleveld over spreekt. Napoleon had grootse plannen met de Bataafse marine. In 1803 werd een Bataafs flottielje gebouwd om een invasie van Engeland mogelijk te maken. Weigering was geen optie, het bestaan van het land stond op het spel. Pas in 1806 verloren de Nederlanden hun onafhankelijkheid aan Frankrijk. Het flottielje kon de onafhankelijkheid tussen 1803 en 1806 waarborgen. In dit artikel leest u hoe dit 'geval' heeft bijgedragen aan het bestaan van de Bataafse Republiek.

Figuur 1. Het flottielje liggende te Vlissingen begin 1804. Bron: Collectie Scheepvaartmuseum.

Om het belang van de Bataafs flottielje te begrijpen is het noodzakelijk om een kleine voorgeschiedenis te geven van de Bataafse marine vanaf 1795. Na de Bataafse revolutie wilde de Republiek een eigen identiteit creëren waarin de marine een belangrijke rol zou

spelen. Op internationaal gebied leidde deze keuze echter tot verschillende problemen. De patriotten in Nederland waren erin geslaagd de Oranjes en Oranjegezinden onder de duim te krijgen en de Bataafse Republiek te stichten. Engeland zag dit en het feit dat

1 Nationaal Archief, Den Haag, Admiraliteitscolleges XI De Jonge, 1586-1841, nummer toegang 1.01.47.30, inventarisnummer 21.

de Bataven steun kregen van de revolutionaire Fransen echter als gevaar en steunde de gevluchte stadhouder Willem V. De Fransen, die in eerste instantie door de patriotten als bevrijders in Nederland onthaald werden, keken echter ook met lede ogen aan hoe de Bataven een eigen staat probeerde te stichten. Frankrijk zat midden in vredesonderhandelingen met Engeland, gehouden te Rijssel. De Engelsen hadden na de uitgifte van de zogenaamde Kewbrieven² in begin 1795 vrijwel alle Nederlandse koloniën in handen gekregen gedurende de jaren 1795-1796.³ Frankrijk probeerde tijdens de vredesonderhandelingen deze koloniën terug te eisen. Maar niet om hiermee Holland tegemoet te komen. Mede doordat de Engelsen de koloniën in bezit hadden waren zij heer en meester geworden over de wereldzeeën, iets wat de Fransen hadden willen voorkomen. 'De vrijheid der zeeën had geenene verdediger meer', stelt Nicolaas van Kampen. Zowel Frankrijk als de Bataafse Republiek was tijdens de revolutie (resp. de Franse en Bataafse) haar marine kwijt geraakt.⁴ In Bataafse handen werden de koloniën echter ook niet veilig geacht. Nederlanders waren van oudsher handelaren die maar al te graag met het machtige Engeland handel dreven. Als Holland wederom controle zou krijgen over de koloniën zagen de Fransen geen andere optie Nederland te onderdrukken. Handel met Engeland ging ten kosten van de Fransen en ten baten van de Engelsen.⁵

De Vredesonderhandelingen te Rijssel liepen echter stuk, van een onderdrukking was voorlopig geen spraken. Frankrijk en Engeland bleven in oorlog en aangezien de Bataven een alliantie aangegaan waren met de Fransen, wat officieel werd vastgelegd in de vorm van het verdrag van Den Haag (16 mei 1795)⁶, waren zij ook in oorlog met de Engelsen. Het falen van de onderhandelingen leidde ertoe dat de Bataafse Republiek de koloniën definitief kwijtraakte. De keuze om officieel een alliantie aan te gaan met de Fransen heeft geleid tot belangrijke nationale veranderingen. Onderhandelen met de Engelsen over de koloniën leek niet meer mogelijk. De keuze werd gemaakt om de koloniën te versterken om verovering te voorkomen of er werd gepoogd de koloniën te heroveren op de Engelsen. Om dit te verwezenlijken dienden de Bataven een sterke en effectieve marine te organiseren. De structuur van de vijf admiraliteiten⁷ van de oude Republiek werden niet geschikt

geacht om een effectieve oorlogsvloot te organiseren. Onderlinge concurrentie en de oranjegezindheid van de marineofficiëren leidde ertoe dat de Bataafse overheid geen marine tot haar beschikking had om daadwerkelijk de koloniën terug te veroveren. Mede door de Bataafse revolutie en de daaropvolgende politieke onrust bleek het mogelijk de admiraliteiten op te heffen. Voormalig advocaat-fiscaal van de admiraliteit van de Maze Pieter Paulus diende op 17 februari 1795 een verzoek in tot opheffing van de admiraliteiten tijdens de vergadering van de provisionele representanten van het volk van Holland. Het verzoek werd aangenomen en op 27 februari werden de admiraliteiten opgeheven. Tevens werden alle, voornamelijk Orangistische, zeeofficiëren ontslagen.⁸ Tegelijkertijd werd het comité tot de Zaken van Marine opgericht. De Bataafse Republiek bezat nu een eigen marine, maar nog geen officierscorps om de schepen aan te voeren.

Gedurende de jaren 1795-1800 zou de Bataafse marine verschillende expedities uitvoeren. Door verschillende omstandigheden hebben de Bataven deze nooit tot een succesvol kunnen brengen. Twee weken nadat het Comité van Marine opgericht werd kreeg de, op dit moment in Franse dienst zijnde, generaal Jan Willem de Winter de opdracht dit te adviseren en tevens een officierscorps op te richten. Op 25 maart gaven de Fransen toestemming dat De Winter deze taak op zich nam.⁹ Begin 1796 waren twee Bataafse eskaders gereed om uit te varen naar zowel de koloniën in de Oost als de West. Op 23 januari 1796 vertrok een eskader onder viceadmiraal Adriaan Braak naar West-Indië en kwam in augustus van datzelfde jaar zonder grote problemen aan in Suriname, de enige kolonie in de West die nog niet door de Engelsen veroverd was. Het eskader dat bestemd was voor de Oost, onder bevel van schout-bij-nacht Engelbertus Lucas, kwam echter nooit aan op de plaats van bestemming. Zijn eskader werd op 17 augustus in de Saldanhabaai, nabij Kaap de Goede Hoop, overgegeven aan de Engelsen, mede door een muiterij die uitbrak onder Orangistische scheepslieden.¹⁰ De overgave werd niet alleen gezien als militaire nederlaag maar ook als gezichtsverlies van Hollanders, die bekend stonden als een zeevarend volk. Het was voor de Republiek niet eenvoudig om een eigen identiteit te creëren, een glorieloze overgave paste hier zeker niet in.

2 Brieven uitgegeven door stadhouder Willem V vanuit Kew, nabij Londen. De Brieven waren gericht aan de gouverneurs van de Nederlandse koloniën om hen te overtuigen zich niet over te geven aan de Bataafse patriotten en zich aan te sluiten bij de Engelsen. Een groot deel van de gouverneurs weigerde en de koloniën werden vervolgens veroverd door de Engelsen. Thea Roodhuyzen, *In woelig vaarwater, marineofficiëren 1779-1802* (Amsterdam, 1998) 122, Nationaal Archief, Den Haag, Departement van Marine, nummer toegang 2.01.29.01, inventarisnummer 693.

3 I.H. Gosses, N. Japikse, *handboek tot de staatkundige geschiedenis van Nederland* (Den Haag 1920) 378.

4 Nicolaas Godfried van Kampen, *Verkorte geschiedenis der Nederlanden, of der XVII Nederlandsche gewesten, van de vroegste tijden, tot op den vrede te Parijs in 1815, II: Van den Munsterschen vrede tot op dien van Parijs in 1815* (Haarlem 1821) 387.

5 George, Willem Vreede, *Geschiedenis der diplomatie van de Bataafsche Republiek deel II* (Utrecht 1863) 24.

6 NL-HaNA, Departement van Marine, 2.01.29.01, inv.nr. 693

7 De vijf admiraliteiten waren: de Maze (Rotterdam), Amsterdam, Friesland (Dokkum/ Harlingen), Zeeland (Middelburg), Noorderkwartier (Hoorn en Enkhuizen).

8 J.C. de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen deel V* (Haarlem 1862) 205-206.

9 Ibidem, 210, C.N. Fehrmann, *Onze vloot in de Franse tijd, de admiraals de Winter en Verhuell* (Den Haag 1969) 21.

10 J.C. Mollema, *Geschiedenis van Nederland ter zee, deel III* (Amsterdam 1941) 375-377.

In 1797 zou de Bataafse Republiek proberen om haar aanzien op internationaal niveau weer te vergroten. In maart van dat jaar werden er in Frankrijk plannen gemaakt om een invasiemacht naar Ierland over te brengen om vanuit daar samen met Ierse opstandelingen Engeland aan te vallen. De Bataafse Republiek zou hier in de vorm van een invasievloot een belangrijke bijdrage aan leveren. Op 'aanvraag' van de Fransen diende de Republiek al haar schepen beschikbaar te stellen.¹¹ Het is echter niet zeker of het plan Frans was. Volgens andere bronnen lag het initiatief bij de Bataven zelf.¹² Op 28 juni was er een ontmoeting tussen de Franse bevelhebber generaal Lazare Hoche en de Bataafse generaal Herman Willem Daendels en, inmiddels, admiraal De Winter. Hoche zou verklaard hebben dat: *Generaal Daendels en de admiraal de Winter willen iets schitterends ondernemen om hun vaderland uit het diep verval weder op te beuren... Zij hebben eene landing in Ierland op het oog*.¹³ Van wie het plan ook afkomstig was, op 13 juli was de Bataafse marine gereed om uit te varen naar Ierland. Het was nu aan de Fransen om de expeditie door te zetten. Op 9 september werd deze echter afgeblazen, mede dankzij een staatsgreep in Frankrijk vijf dagen eerder. De Bataafse bevelhebbers besloten om toch iets te ondernemen met de klaarliggende vloot en uit te varen richting de koloniën in de West. Deze kwam echter niet ver. Ten hoogte van Kamperduin stuitten de schepen onder bevel van admiraal De Winter op een Engelse vloot. Op 11 oktober werd hier de beroemde zeeslag bij Kamperduin glorieus verloren.¹⁴ Waarom glorieus? In de Republiek werd de zeeslag gezien als 'bravoure'. De Winter werd als held onthaald, er werden zelfs onderscheidingen uitgegeven aan de schepelingen en bovendien waren zelfs de Engelsen onder de indruk van het moedige gevecht dat de Bataven hadden gegeven.¹⁵

In maart van dat jaar werden er in Frankrijk plannen gemaakt om een invasiemacht naar Ierland over te brengen om vanuit daar samen met Ierse opstandelingen Engeland aan te vallen. De Bataafse Republiek zou hier in de vorm van een invasievloot een belangrijke bijdrage aan leveren

Ondanks het verlies werd de zeeslag gezien als 'morele' overwinning. De Bataafse vloot had moedig gevochten tegen de Engelsen en hadden laten zien dat de marine iets voorstelde. Het grote nadeel was echter dat, na het verlies van Lucas bij de Saldanhabaai, de Republiek wederom een groot aantal schepen verloor. Aangezien deze schepen essentieel waren om de Koloniën te heroveren werd in november 1797 al besloten om de vloot zo snel mogelijk weer te herstellen. Twee jaar later kreeg de Bataafse marine echter wederom een grote nederlaag te verduren, in Bataafse wateren nota bene. Voorafgaand aan de Engelse inval in de Bataafse Republiek op 19 augustus 1799 was er door de voormalig Orangistische zeeofficier Carel Hendrik Verhuell een complot bedacht om de vloot liggende te Texel over te dragen aan de Prins van Oranje, die samen met de Engelsen de invasie zou uitvoeren. Op 30 augustus brak er, volgens Verhuells plan, een muiterij uit aan boord van de schepen te Texel. De schepen werden echter niet overgedragen aan de Prins van Oranje, maar aan de Engelsen.¹⁶ Dit had grote gevolgen gehad voor zowel de bedenker van het complot, Verhuell, als de gehele Republiek. Na de 'glorieuze' nederlaag bij Kamperduin, verloor de Bataafse Republiek bij Texel 'glorieeloos' nogmaals een vloot.

Verhuell trok zich na het mislukken van het complot terug uit maritieme zaken maar zou vier jaar later een zeer belangrijke rol gaan spelen. De Bataafse overheid zag na 1799 geen mogelijkheid meer om de koloniën zelfstandig terug te winnen. Van de 36 grote linieschepen waar de marine beschikking over had aan het begin van 1796 waren er na 1799 nog maar 15 over, waarvan er nog vijf afgebouwd dienden te worden.¹⁷ Er was simpelweg geen vloot beschikbaar die groot genoeg was nog iets te ondernemen. Dit was echter ook al snel niet meer nodig. In 1801 bespraken Frankrijk en Engeland een mogelijke vrede. Nederland was niet uitgenodigd bij de onderhandelingen, maar werd in absentia wel behandeld door de Fransen. Op last van Frankrijk dienden de Nederlandse koloniën teruggegeven te worden. Dit was, net als in Rijssel, niet uit goodwill voor de Bataven bedoeld maar om de Engelsen de macht over de zee te ontnemen. De besprekingen leidden uiteindelijk tot de Vrede van Amiens (27 maart 1802) waarna de Bataafse Republiek inderdaad haar koloniën weer terug kreeg. De Bataafse marine zou een andere belangrijke taak krijgen, de koloniën hoefden immers niet meer terug veroverd te worden.

11 Fehrmann, *Onze vloot in de Franse tijd*, 30-35

12 Volgens Fehrmann en de Jonge lag het initiatief bij de Fransen. De Bataafse Republiek zou op 26 maart 1796 1 miljoen gulden aan de Fransen overmaken om een eskader richting de Kaap te sturen om Lucas te ondersteunen. Het geld werd echter gebruikt om het plan naar Ierland te financieren. Op 20 maart werden plannen gemaakt om met de Bataven de invasie van Ierland te ondernemen maar pas op 28 juni 1797 zouden de Fransen en Bataven over de uitvoering praten. ('Ibidem', de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen* 290). De Vreede meent echter dat het plan Bataafs was, zoals zijn aangegeven citaat weergeeft.

13 George, Willem Vreede, *Geschiedenis der diplomatie van de Bataafsche Republiek deel I* (Utrecht 1863) 304.

14 De Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen*, 315-357.

15 'Ibidem', 364-365.

16 Quirinus Maurits Rudolf Ver Huell, *Het leven en karakter van Carel Hendrik Graaf Ver Huell, uit nagelaten aanteekeningen en andere authentieke stukken deel I* (Amsterdam 1847) 112-113.

17 Nationaal Archief, Den Haag, Archief Marine, Aanhangsel I, 1795-1813, toegangsnummer 2.01.29.02, inventarisnummer 20.

Nu moest een keuze worden gemaakt wat te doen in de tijd van vrede. Er werden verschillende vloten naar de koloniën gestuurd om deze te versterken. Tevens werd er een eskader onder admiraal De Winter naar de middellandse zee gestuurd. Sinds 1795 had hier geen Nederlandse vlag gewapperd en het eskader was vooral bedoeld voor vlagvertoon. Dit sloot aan bij het idee van eerherstel dat de marine moest brengen uit voorgaande jaren.¹⁸ De vrede van Amiens hield echter slechts kort aan, de Republiek had niet genoeg tijd en materieel om de koloniën te versterken en de zeeën te beveren. Op 18 mei 1803 werden de vijandelijkheden tussen Frankrijk en Engeland voortgezet. De Bataafse Republiek wilde afzijdig blijven in een nieuwe oorlog op zee maar kon daar onder druk van de Fransen niet aan ontkomen. In de opvolgende maanden verloor de Republiek wederom een groot deel van haar koloniën en tevens het gros van haar schepen. Engeland was opnieuw heer en meester over de golven.¹⁹

Ruim een maand na het hervatten van de oorlog met Engeland tekende de Bataafse Republiek een verdrag met Frankrijk om gezamenlijk Engeland aan te vallen. Op 25 juni 1803 tekenden vier afgezanten van de Bataafse Republiek het Traktaat van Boulogne.²⁰ Twee van hen waren verbonden aan de marine en één aan de Commissie tot de Oost-Indische zaken (de voormalige VOC)²¹. De reden hiervoor was dat het traktaat een beroep deed op de Bataafse marine. Nederland diende een zeemacht aan te leveren die in staat was een geheel leger naar Engeland te varen. In eerste instantie wilde de Republiek ook hier afzijdig blijven, maar onder druk van Napoleon had zij geen keus. Onder dreiging van annexatie dienden de Bataven twee eskaders te leveren, één te Texel en één te Vlissingen. Tevens dienden zij deze eskaders en een invasiemacht van 25.000 man te onderhouden en bovenal moest er een afgezant naar Frankrijk worden gestuurd met kennis van oorlog ter zee en de Franse taal.²²

De keuze voor de afgezant viel op Christiaan Verhuell, de broer van Carel Henrik Verhuell die het complot tegen de Bataven in 1799 had geleid. Christiaan gaf echter aan de Franse taal niet voldoende te beheersen en schoof zijn broer Carel naar voren als kandidaat. De voormalig Orangistische zeeofficier accepteerde dit aanbod. Het curieuze is dat hij zich vier jaar eerder nog tegen de Bataafse overheid had gekeerd en hier nu mee samenwerkte. Dit had vooral te maken met zijn anti-Engelse gevoelens. Hij was van mening dat Engeland al eeuwen de aartsvijand van Holland was. Toen in 1799

de vloot aan de Engelsen werd overgedragen in plaats van aan de prins van Oranje zag hij dit als hoogverraad. Hij zou achteraf gezegd hebben: 'ik hoop, zoo ik immer weder een voet als bevelhebber op een oorlogsschip mag zetten, dat de eerste kogel moge gericht zijn tegen een Engelsman'²³. In dat opzicht is het begrijpelijk dat hij zich sterk wilde maken om samen met Frankrijk een aanval op Engeland uit te voeren. Het gefaalde complot leidde tot zijn gedrevenheid om het traktaat van Boulogne invulling te geven. De terugkeer van de Oranjes leek verkeken, maar het verslaan van Engeland in samenwerking met Frankrijk leek nog mogelijk.

Figuur 2. Het plan van Napoleon was gericht op een snelle invasie van Engeland door het smalste stuk tussen Engeland en Frankrijk over te varen, het Kanaal ter hoogte van Boulogne. Deze smalle zeestraat was makkelijk te verdedigen door de Engelsen. Daarom liet Napoleon langs de gehele Franse en Spaanse kust oorlogsvloten bouwen om de oversteek te ondersteunen.

18 Mollema, *Geschiedenis van Nederland ter zee*, 436-437.

19 Van Kampen, *Verkorte geschiedenis der Nederlanden*, 410-411.

20 Nationaal Archief, Den Haag, Collectie 004 Ver Huell, toegangsnummer 2.21.004.04, inventarisnummer 78.3.

21 De vier afgezanten waren: Carel de Vos van Steenwijk (Bataafse ambassadeur te Parijs), Willem Six (lid van Commissie tot de Oost-Indische zaken), Gerrit Jan Jacobsen (Lid van de raad van marine*) en Jan Blanken (Luitenant-kolonel en commissaris van marine). (George, Willem Vreede, *Geschiedenis der diplomatie van de Bataafsche Republiek deel III* (Utrecht 1863) 6).

22 Vreede, *Geschiedenis der diplomatie III*, 5-8.

23 Ver Huell, *Het leven en karakter van Carel Hendrik Graaf Ver Huell*, 126-127.

Wat hield het traktaat van Boulogne nou precies in? Verhuell, gepromoveerd tot schout-bij-nacht voor de opdracht (met aanspreektitel admiraal)²⁴, moest wee eskaders organiseren. Het eskader te Texel diende te beschikken over vijf linieschepen, vijf fregatten en de nodige transportschepen om 25.000 Franse en 9.000 Bataafse soldaten en tevens 2.000 paarden naar Engeland over te varen. Het flottielje²⁵ te Vlissingen diende te bestaan uit 100 kanonneerschoeners, 240 platgebodemde vaartuigen en genoeg transportschepen om 36.000 Franse soldaten, een deel van de Franse artillerie en 1.500 paarden naar Engeland over te brengen. Het onderhoud van deze soldaten was op rekening van de Fransen.²⁶ Het Bataafse aandeel in de invasievloot voor Engeland was slechts een kleine schakel in het geheel. Spanje en Frankrijk verzamelden ieder ook een eigen vloot.²⁷ Het traktaat betekende echter meer dan alleen de uitvoering van de inhoud. Enerzijds zou het slagen van een dergelijke invasie in Engeland een grote prestigekwestie zijn voor de Bataafse Republiek en tevens de wereldzeeën weer openen voor vrije handel. Anderzijds zou het falen van de expeditie vrijwel onherroepelijk leiden tot annexatie van de Fransen. Dit was reeds duidelijk geworden bij het tekenen van het traktaat en eerder in Rijssel. Het risico leek te groot dat de Hollanders zich tot de Engelsen zouden keren. Het voortbestaan van de Bataafse Republiek hing af van de uitkomst van de expeditie. Het succesvol voltooien van het Texelse eskader en het Vlissings flottielje was daarom een essentieel onderdeel voor het voortbestaan van de Bataafse Republiek.

De Republiek diende dus vooral schepen te leveren en vrijwel geen soldaten. Het eskader te Texel kon in het najaar van 1803 vrijwel helemaal worden voltooid; de benodigde schepen lagen immers al in de haven. De schepen voor het Vlissings flottielje dienden echter vrijwel allemaal nog gebouwd te worden. De duur hiervan zorgde voor onenigheid tussen Napoleon en de Bataafse overheid. De bouw duurde naar mening van Napoleon te lang, en de Bataafse traagheid kon leiden tot het falen van de invasie van Engeland. Tevens benadrukte de Keizer dat de schepen ook door de Republiek bemand diende te worden. De Bataafse overheid stelde hierop dat dit niet afgesproken was in het traktaat en bovendien dat er niet genoeg geld beschikbaar was dit te realiseren. Napoleon antwoordde dat hij zich bewust was van de kosten maar dat deze snel zouden worden vergoed als de oorlog tegen Engeland eenmaal gewonnen was. Verhuell benadrukt bovendien dat hij geen ander middel zag

om onzen zinkende staat te redden, dan een gelukkig einde van dezen oorlog. De uitkomst van dien hangt van den uitslag der expeditie af: men moet dus alles aanwenden, om alle middelen daartoe alle mogelijke kracht bij te zetten'.²⁸ Ondanks de onenigheid die bestond over de organisatie van de vloot, zat er voor de Bataven niets anders op de harde realiteit te accepteren.

Het voortbestaan van de Bataafse Republiek hing af van de uitkomst van de expeditie. Het succesvol voltooien van het Texelse eskader en het Vlissings flottielje was daarom een essentieel onderdeel voor het voortbestaan van de Bataafse Republiek.

De Bataafse overheid verkeerde in een moeilijke positie. Enerzijds werd er druk uitgeoefend door Napoleon en anderzijds door admiraal Verhuell die probeerde de vloot gereed te krijgen. De Republiek slaagde er niet in om de organisatie van de vloot te bespoedigen. Napoleon uitte hierover meerdere malen zijn onvrede, soms zelfs met dreigementen. '[A]ls de Bataafse Republiek bestuurd wordt op zo een manier dat ze niet in staat is een paar honderd matrozen en kanonnen voor een paar nietige bootjes te realiseren, staat zij op het punt om niet meer te bestaan' (27 januari 1804)²⁹. Volgens de Keizer was 'de tijd (is) aangebroken om serieuze stappen te ondernemen' (25 juni 1804)³⁰. Tot serieuze stappen zou het nog niet komen, maar om de invasie niet te laten falen zorgde Napoleon er gedeeltelijk zelf voor een aantal matrozen en kanonnen voor de Bataafse schepen te realiseren. Tevens verlaagde hij het vereiste aantal schepen.³¹ Ondanks de vermindering ondernam de Republiek niet de moeite om de problemen bij de samenstelling van het flottielje op te lossen. Verhuell daarentegen wilde dit maar al te graag om in goed aanzien te blijven bij Napoleon.

Ondanks de problemen die de bouw en uitrusting van de Bataafse marine met zich meebracht bleek het flottielje uiteindelijk uiterst bekwaam op zee. Gedurende het jaar 1804 en 1805 voeren de schepen vanuit Vlissingen in kleine gedeeltes naar Boulogne. Deze reis werd afgelegd met verschillende tussenstops. Van Vlissingen voeren de schepen naar Oostende, van daaruit naar Duinkerken om vervolgens via Calais in Boulogne aan te komen. Op 5 maart 1804 voer het eerste gedeelte zonder problemen naar Oostende. De tweede reis op 11

24 NL-HaNA, Verhuell, 2.21.004.04, inv.nr. 78.1.

25 Een flottielje is een vloot bestaande uit kleine, lichtbewapende en snelle schepen.

26 Ibidem.

27 Leo Turksma, *Admiraal van Napoleon, het leven van Carel Hendrik graaf Verhuell 1764-1845* (Arnhem 1991) p. 45.

28 H.T. Colenbrander, *Gedenkstukken der algemeene geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840 deel IV* (Den Haag 1908-1910) p. LXVII, 492

29 Ibidem, 82.

30 Napoleon Bonaparte, *Correspondance générale tome quatrieme* (Parijs 2008) p. 748.

31 Ibidem, 520, 581.

Figuur 3. Op deze moderne kaart is weergegeven hoe het flottielje van Vlissingen naar Boulogne voer. De reis die toentertijd per schip binnen een week afgelegd kon worden duurde maar liefst anderhalf jaar. De drie punten geven aan waar de Bataven en Engelsen in gevecht raakten. Bron: maps.google.com (15 oktober 2013).

maart verliep echter minder voorspoedig. De Bataafse vloot raakte op zee in gevecht met Engelse schepen. De Engelsen patrouilleerden voor de gehele Franse, Belgische en Nederlandse kust. Hetzelfde gebeurde tijdens een derde reis op 15 mei 1804. De Engelsen echter konden de Bataafse vloot niet verslaan, en de schepen kwamen vrijwel allemaal zonder al te veel schade in Oostende aan.³² Zowel Napoleon als de Bataafse overheid waren vol lof over Verhuells optreden. De Keizer schreef op 22 mei 1804: *'gij hebt evenveel moed als kunde aan den dag gelegd; gij had nog niet het vierde van het getal der kanonnen van den vijand; dit feit heeft hen [de Engelsen] verlegen gemaakt en in verwarring gebracht, en doet den terugkeer der schoone dagen van de vereenigde vlaggen te gemoet zien. Gij hebt mij herinnerd, dat gij het bloed zijt der Trompen en de Ruyters'*.³³ Ook werd er een Frans toneelstuk geschreven over de Bataafse 'overwinningen' op de Engelsen. Een zinsnede uit dit toneelstuk was: *'Leve admiraal Verhuell, leve onze dapper bondgenoot de Bataven!'*.³⁴ Als klap op de vuurpijl werd Verhuell benoemd tot lid van het Legion d'Honneur.³⁵ Verhuell is ook de enige Nederlander die te vinden is op de Arc de Triomphe te Parijs. De lof voor Verhuell en de Bataven van de Fransen kon bijna niet groter zijn. De Bataafse overheid reageerde, ondanks haar eigen falen in het organisatieproces, positief op de daden van Verhuell. Hij werd gepromoveerd tot viceadmiraal.³⁶ Het Vlissingse flottielje en Verhuell behaalde haar hoogtepunt bij het omvaren van de kaap Gris-nez ter hoogte van Calais. Op 18 juli 1805 omsingelden de Engelsen de kaap om de Bataven de doorgang te beletten. Ondanks

de blokkade wist Verhuell te ontkomen. Dit treffen wordt gezien als Verhuells grootste overwinning. De Bataafse eer was hersteld.

Desuccessen van Verhuell werden echter overschaduwd door het falen van de Republiek in het algemeen, zoals blijkt uit de verschillende citaten in de vorige twee alinea's. Op 7 juli, al voor het treffen bij Gris-nez, schreef Verhuell aan Schimmelpenninck (op dit moment raadspensionaris van Nederland): *'Te lang hebben onder de vorige zwakke regeringen de Franse, zowel civiele als militaire autoriteiten, zich veroorloofd om zich in zaken te immisceren, welke alleen door het gouvernement hadden dienen behandeld te worden'*.³⁷ Hij concludeert hieruit dat de Fransen verkeerde ideeën hadden gekregen over de Bataven, wat geleid heeft tot grote inmenging van de Franse politiek. Het falen van de overheid leidde tot argwaan bij de Fransen. Het zou niet lang duren voordat de Republiek onder Frans bewind zou komen te staan. Eind september 1805 werd het invasieplan voor Engeland opgegeven. Napoleon had andere plannen met Europa. Hij was in oorlog geraakt met Oostenrijk en liet het leger dat klaarstond in Boulogne richting het oosten marcheren. De Keizer wilde een vrede met Engeland forceren door het gehele Europese vasteland te onderwerpen. Dit om Engeland haar bondgenoten te ontnemen. Napoleon nieuwe plannen hebben directe gevolgen gehad voor de Nederlanden. Op 6 februari 1806 werden uit een brief van Talleyrand, de Franse minister van Buitenlandse Zaken, aan Schimmelpenninck de wensen van Napoleon duidelijk. Zolang de Oranjes de macht

32 Mollema, *Geschiedenis van Nederland ter zee*, 551, de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen* 463, NL-HaNA, Admiraliteitscolleges XI De Jonge, .01.47.30, inv.nr. 21, Ver Huell, *Het leven en karakter van Carel Hendrik Graaf Ver Huell*, 215-217.

33 Ibidem, 226, Bonaparte, *Correspondance générale*, 713.

34 Ibidem.

35 Colenbrander, *Gedenkstukken*, 510.

36 NL-HaNA, Verhuell, 2.21.004.04, inv.nr. 99.1.

37 Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, 104

Figuur 4. 'Needs must when the devil drives'. Vrij vertaald: hij die gedreven wordt door de duivel heeft geen keuze dan te gaan. Anonieme Engelse spotprent, Bataafse vloot, 1804. Bron: Collectie Rijksmuseum

terug wilden krijgen in Nederland stond de onafhankelijkheid van de Bataafse republiek ter discussie: 'tot hiertoe was de staatsinrichting aan Holland geschonken slechts voor de tegenwoordige behoeften berekend' schreef hij.³⁸ Napoleon vond het risico te groot dat de Oranjes samen met Engeland de macht in Nederland terug zouden winnen, ook als de vrede eenmaal een feit was. Net als in 1796 te Rijssel was Frankrijk niet overtuigd dat Nederland niet samen zou werken met Engeland. Het waren tenslotte allemaal handelaars, zoals toen gezegd werd door de Franse Directoireleden Jean Francois Rewbell en Lazare Carnot.³⁹

Eind september 1805 werd het invasieplan voor Engeland opgegeven. Napoleon had andere plannen met Europa. Hij was in oorlog geraakt met Oostenrijk en liet het leger dat klaarstond in Boulogne richting het oosten marcheren.

Op 4 juni 1806 werd Lodewijk Napoleon op de troon geplaatst van het Koninkrijk Holland. De Bataafse Republiek hield daarmee op te bestaan als een onafhankelijke staat. De reden die gegeven werd dat Nederland tot 1806 wel onafhankelijk was gebleven, was slechts, zoals Talleyrand vermeld, door de 'tegenwoordige behoeften' van Frankrijk. Dit beleid was gericht op het verslaan van Engeland, waarbij de bijdrage van de Bataafse Republiek bestond uit twee eskaders schepen. Dit geeft het belang aan dat de Nederlandse marine heeft gehad bij het verkrijgen van de onafhankelijkheid de Bataafse Republiek. Vanaf 1795 diende de marine als machtsmiddel van de Bataafse republiek, vanaf 1803 was zij een noodzaak om aan de eisen van het Franse Keizerrijk voldoen. Napoleon had de Bataafse vloot nodig voor zijn plan en gunde de Republiek in ruil daarvoor de onafhankelijkheid. Ondanks de moeizame organisatie van de Bataafse vloot werd Nederland niet geannexeerd terwijl die dreiging er zeker was. Het feit dat de Bataafse Republiek een belangrijke aandeel kreeg in het invasieplan van Napoleon en haar taken onder

³⁸ Vreede, *Geschiedenis der diplomatie*, 136.

³⁹ 'Ibidem', 24.

bevel van admiraal Verhuell tot op bepaalde hoogte succesvol uitvoerde leidde ertoe dat Napoleon er niet direct belang bij had om de Republiek op te heffen. Dit kwam pas op het moment dat de invasie van Engeland werd opgegeven. Binnen de nieuwe plannen van de Keizer kon Nederland niet meer onafhankelijk blijven. Het was Napoleon die de keuze voor de Nederlanden bepaalde, maar het was de marine onder Verhuell die zijn vertrouwen won om de Bataafse Republiek voort te laten bestaan totdat zij niet meer bruikbaar bleek. Dit jaar wordt het tweehonderd jarig bestaan van het Koninkrijk der Nederlanden gevierd. Laten wij daarbij niet vergeten hoe de Nederlandse marine en haar schepelingen de Bataafse onafhankelijkheid in ieder geval tot 1806 wisten te waarborgen. In 1813 maakten de Nederlanders zich los van Frankrijk, tien jaar eerder kon voorkomen worden in Napoleons handen te vallen.

Bronnen

Bonaparte, Napoléon, *Correspondance générale tome quatrième* (Parijs 2008).

Colenbrander, H.T., *Gedenkstukken der algemeene geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840 deel IV* (Den Haag 1908-1910).

Fehrmann, C.N., *Onze vloot in de Franse tijd, de admiraals de Winter en Verhuell* (Den Haag 1969).

Gosses I.H., Japikse N., *handboek tot de staatkundige geschiedenis van Nederland* (Den Haag 1920).

Jonge, J.C. de, *Geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen deel V* (Haarlem 1862).

Kampen Nicolaas Godfried van, *Verkorte geschiedenis der Nederlanden, of der XVII Nederlandsche gewesten, van de vroegste tijden, tot op den vrede te Parijs in 1815, II: Van den Munsterschen vrede tot op dien van Parijs in 1815* (Haarlem 1821).

Mollema, J.C., *Geschiedenis van Nederland ter zee, deel III* (Amsterdam 1941).

Roodhuyzen Thea, *In woelig vaarwater, marineofficiëren 1779-1802* (Amsterdam, 1998).

Turksma, Leo, *Admiraal van Napoleon, het leven van Carel Hendrik graaf Verhuell 1764-1845* (Arnhem 1991).

Ver Huell Quirinus Maurits Rudolf, *Het leven en karakter van Carel Hendrik Graaf Ver Huell, uit nagelaten aanteekeningen en andere authentieke stukken deel I* (Amsterdam 1847).

Vreede, George, Willem, *Geschiedenis der diplomatie van de Bataafsche Republiek deel I en II* (Utrecht 1863).

Archivalia

Nationaal Archief, Den Haag, Admiraliteitscolleges XI De Jonge, 1586-1841, Toegangsnummer 1.01.47.30.

Nationaal Archief, Den Haag, Departement van Marine, Toegangsnummer 2.01.29.01.

Nationaal Archief, Den Haag, Archief Marine, Aanhangsel I, 1795-1813, Toegangsnummer 2.01.29.02.

Nationaal Archief, Den Haag, Collectie 004, VerHuell, nummer toegang 2.21.004.04.

ISGESCHIEDENIS

Alles over de geschiedenis
- met name die van vandaag -
lees je op isgeschiedenis.nl

WWW.ISGESCHIEDENIS.NL

Personalia

Berend Boer

Berend Boer heeft kortgeleden zijn master Political Culture and National Identities aan de universiteit Leiden afgerond. Het artikel in dit nummer is een verkorte versie van zijn masterscriptie. Zijn voornaamste interesses binnen de geschiedenis zijn het nationalisme en wereldgeschiedenis.

Sjoerd Idzerda

Sjoerd Idzerda is masterstudent Militaire Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Zijn vakgebied bestaat uit de militaire geschiedenis in de Napoleontische tijd van 1795 tot 1815. Dit artikel is een bewerking van zijn masterscriptie. Hij is met name geïnteresseerd in politiek-militaire verbanden.

Tom Sas

Tom Sas rondde in 2006 zijn studie geschiedenis aan de Radboud Universiteit Nijmegen af met een scriptie over de relatie tussen Nederland en Groot-Brittannië in de Eerste Wereldoorlog. Na een postdoctorale lerarenopleiding is hij als docent geschiedenis verbonden aan het Ds. Pierson College te 's Hertogenbosch. Daarnaast doet hij zelfstandig onderzoek naar facetten van de Nederlandse neutraliteitspolitiek tussen 1839 en 1939 en in het bijzonder naar Nederland en de Eerste Wereldoorlog.